Nr 1–2 1998

Oknytt

Johan Nordlander-sällskapets tidskrift

Oknytt

Nr 1–2 1998 Årg. 19

Johan Nordlander-sällskapets tidskrift

Redaktör: Lars-Erik Edlund

Biträdande redaktörer: Sigurd Nygren, Gun Boberg och Daniel Brömster

Redaktionskommitté: Lars-Göran Tedebrand (ordf.), Håkan Attius, Dan Bäcklund, Tuuli Forsgren, Roger Kvist och Mats Rolén

Manuskript till Oknytt, samt böcker, tidskrifter och uppsatser som önskas anmälda, kan insändas till redaktionen under adress:

Lars-Erik Edlund
Stationsgatan 3
913 31 HOLMSUND

Medlemskap i Johan Nordlander-sällskapet kan vinnas genom erläggande av årsavgiften, från 1997 150 kronor, till sällskapets postgiro 439 25 05–6. Privatpersoner kan vinna ständigt medlemskap genom erläggande av en engångssumma motsvarande tio gånger aktuell årsavgift, dvs. f.n. 1 500 kronor. Medlemmarna erhåller tidskriften *Oknytt*.

Omslagsbild: Ur häftet "Matskan hotad natur", tryckt av Vilhelmina Naturvårdskrets, SNF (1985).

Produktion: Gigraf
Tryckt av Grafikerna i Kungälv AB, 1998
ISSN 0349-1706
Johan Nordlander-sällskapet, Umeå 1998

Ester Lundström in memoriam

Ester Lundström var redan ålderspensionär när hon 1963 flyttade till Husum i Grundsunda socken i norra Ångermanland. När hon tre år senare tillsammans med maken Otto gav ut en hembygdsbok om Grundsunda och näraliggande bygder var detta bara början till en ström av skrifter som de under de följande femton åren skulle ge ut tillsammans om Esters nya hembygd. Genom dessa böcker och genom en mängd föredrag, tidningsartiklar och andra aktiviteter, blev "makarna Ester och Otto Lundström" ett begrepp inom norrländsk hembygdsforskning. Nu har Ester gått bort hela 95 år gammal, femton år efter maken Otto.

Ester hette Persson som flicka och var född 1903 i Bäcksmark i Jokkmokk där fadern var gruvarbetare. När hon var sju år gammal emigrerade familjen till Sydamerika, men efter faderns död 1912 flyttade familjen hem till Norrbotten igen. Ester utbildade sig till sjuksköterska och tjänstgjorde som sådan i några år tills hon blev husmor på olika sjukhus i Norrland, den längsta tiden (1946–1963) i Umeå. Ester gifte sig med Otto 1956, men innan hon flyttade till Husum 1963 gav hon själv 1958 ut boken "Per Mårtensson, hans förfäder och barn", som var ett resultat av hennes intresse för släktforskning. Det var detta intresse som sammanförde de tu och gjorde dem oskiljaktiga.[1]

Ester och Otto Lundström var i många avseenden före sin tid. De förstod verkligen vikten av att dela med sig av resultaten av sin hembygdsforskning och de var flitiga föreläsare och folkbildare. Uppslagen till hur de skulle nå ut med sitt budskap var många och de flesta satte de själva i verket; de gjorde bildband och studiehandledningar, utflykter, souvenirer, utställningar, turistevenemang, vandringsleder och fornvårdsinsatser. Det stora intresse för medeltida pilgrimsresor, för att ta ett exempel, som idag lockar till samarbete mellan forskning, turism, kyrko- och friluftsliv runt om i Norden omsatte makarna med samma

bredd i historiska pilgrimsvandringar i Norrland redan i början av 70-talet. Med utgångspunkt i sin bok "Bygden kring Gideälven och Husån" anordnade de också tidigt hembygdscirkeln "Lär känna din bygd – bygden i förvandling". I bästa "Gräv där du står" -anda behandlade kursen alltifrån stenålderslämningar till dagens cellulosaindustri och kompletterades med utvald litteratur, frågeformulär för varje sammanträde, 140 diabilder och en gemensam vårutflykt.

Grundsunda hembygdsförening framhålls ofta som en sällsynt samhällsengagerad och framåt förening, med en ovanlig bredd och kreativitet i sin verksamhet. Många personer har självfallet del i detta, men utan tvekan har Ester och Otto spelat en central roll i nytänkandet. Makarnas framsynthet i detta avseende framgår inte minst av att de under 1960-talet var initiativtagare till en serie souvenirer som producerades och såldes i hembygdsföreningens regi. Mest kända är kanske Finnasmycket (en vikingatida kedjehållare som hittats i byn Finna) och Grundsundamoran (en decimeterhög fiskargumma tillverkad av ek från ett förlist 1800-talsfartyg), vilka ännu finns till försäljning. Bland andra souvenirer kan nämnas en kopia av en pinnkompass, en nättingstock, ett vallhorn, armemblem, vimplar, en fisk av metall samt en miniatyr av den s.k. "korgubben" av sten vid Skags fyr. Under några år i slutet av 1960-talet lär makarnas souvenirförsäljning ha inbragt över 20 000 kronor till hembygdsföreningens kassa.[2]

Men inte nog med detta. De var också initiativtagare till det s.k. Spirbergsdiplomet, till budkavlen mellan hembygdsföreningarna och till Grundsunda kulturstipendium, till trivselkvällarna vid Mosjöns camping och till serveringen i hembygdsgården osv. Flera av dessa verksamheter utgör än idag grunden för Grundsunda hembygdsförenings verksamhet. Kulturstipendiet som delas ut av föreningen tillsammans med Kultur- och fritidsnämnden i Örnsköldsviks kommun – omfattande såväl en mindre penningsumma som en sommarvistelse i en fis-

karstuga från 1700-talet med tillhörande ateljé (sjöbod) invid Prästsjön – har alltsedan 1965 tilldelats en lång rad numera välkända kulturarbetare; Hans Wigert, Maj Olsén, Brita Heiner, Gunnar Erkner, Chatarina Köhler och Tor Bergner för att nämna de sex första årens stipendiater.

I det långa perspektivet är det kanske särskilt viktigt att Ester och Otto insåg betydelsen av att intressera yngre generationer för hembygden. Efter Ottos död 1983 instiftade Ester en fond för elever i Grundsunda rektorsområde – "Ester och Otto Lundströms stipendiefond" – med syfte att uppmuntra och belöna elever som under läsåret utfört arbete som främjar hembygdsarbetet.

Men det var långtifrån bara den egna hembygden som intresserade Ester och Otto. En förteckning över de diabildsserier med tillhörande föreläsningstexter (och i flera fall med intalade band) som makarna överlämnat till Örnsköldsviks museum vittnar om ett folkbildningsideal med enastående engagemang, bredd och arbetskapacitet:

- Italienresan, 95 bilder
- Bygden kring Gideälven och Husån – i fädrens spår (1962–66), 160 bilder
- Norrstigen, 145 bilder
- Glimtar från det antika Grekland (1965), 72 bilder
- Glimtar från det nya Grekland (1965), 64 bilder
- Bodensjön runt (1960), 81 bilder
- En pilgrimsvandring till Nidaros – sägner och sanning (1976), 100 bilder
- Skottlandsresan via London, 98 bilder
- Rumänienresan (1969), 126 bilder
- Roms kyrkor – pilgrimskyrkorna, 91 bilder

Fotografier har över huvud taget varit viktiga inslag i makarnas verksamhet och bägge arbetade gärna med kameran i hand. Intresset för fotografier avspeglas också i deras böcker och i en

rad utställningar av äldre grundsundabilder med olika teman.

Trots makarna Lundströms osedvanligt omfattande hembygdsvärv framstår emellertid den omfattande bokproduktionen som särskilt imponerande. Under sin tid som pensionärer gav paret ut inte mindre än sex innehållsrika böcker och en mängd småskrifter och tidningsartiklar (framför allt i Nya Norrland och i Örnsköldsviks Allehanda). Det är genom dessa publikationer som de flesta stiftar närmare bekantskap med deras arbete. En presentation av böckerna får vittna om bredden på parets intresse och kunskap.[3]

Redan 1961 påbörjades arbetet med den 300-sidiga hembygdsboken *"Bygden kring Gideälven och Husån"* som har undertiteln "Samlingar till Grundsunda, Gideå och Björna socknars beskrivning". Den kom ut 1966 och innehåller bl.a. beskrivningar av områdets kyrkor, näringsgrenar, folktron, industrialiseringen och folkrörelserna. Enligt förordet utgörs bokens kärna av uppgifter hämtade ur folkskolläraren Gottfrid Holmlunds samlingar, men det råder inget tvivel om att merparten av materialet härrör från egen forskning. Det är i synnerhet de överallt i texten inskjutna uppgifterna från egna intervjuer med äldre personer i bygden som gör boken värdefull. Detta gäller inte minst avsnittet "Folkminnen och folktro", som liksom boken i övrigt är föredömligt väldisponerat efter ämne med hjälp av bl.a. Per-Uno Ågren och Carl-Herman Tillhagen. Makarna tog på detta sätt gärna hjälp av experter i all sin verksamhet och byggde med tiden upp ett personligt kontaktnät med många framstående forskare. Ovanliga avsnitt för denna typ av hembygdsböcker, och därmed några av de allra intressantaste i boken, är de om "Musik och sång" och "Sport och idrott". Den innehåller vidare många värdefulla fotografier som insamlades speciellt för denna bok, och som sedan blev stommen i Grundsunda hembygdsförenings fotoarkiv. Bokens bybeskrivningar, bl.a. med uppgifter om märkliga tegmålsnamn, liksom det fylliga personregistret förhöjer värdet ytterligare.

1974 utkom så *"Bonden i förvandlingens tid"*, som kan beskrivas som något så ovanligt som en teknikhistorisk hembygdsskrift. Den handlar nämligen om hur vattenkraften har använts och utvecklats, och beskriver framför allt skvalt- och hjulkvarnar, bondesågar och kraftstationer i Grundsunda. Efter en redogörelse för kornets beredning samt olika typer av kvarnar och dessas användning m.m., har författarna med arkivalier och muntliga uppgifter som ledning, by för by letat upp och beskrivit de gamla skvalt- och hjulkvarnsplatserna inom socknen. Författarna sammanfattar sitt arbetssätt i förordet:

> Det har varit fyllt med glädje – och delvis möda – att på ort och ställe, ibland i uttorkade och igenvuxna bäckar, fastslå platserna för dessa kvarnar liksom att beskriva händelser som är förknippade med dem. I det fallet har ett stort antal intervjuer med äldre minnesgoda personer i bygden varit till god hjälp.

Även de flesta av de bevarade kvarnstenarna har lokaliserats och beskrivits. På samma sätt behandlas de s.k. bondesågarna och slutligen även de elektriska kraftstationerna. Som särskilt betydelsefulla framstår de detaljerade redogörelserna för de lokala kraftföreningarnas verksamhet under de första åren på 1910- och 20-talen. Samtidigt som skildringarna således är mycket detaljerade och därmed lokalhistoriskt synnerligen användbara, får man med denna lilla skrift indirekt en helhetsbild av vattenkraftens betydelse för den historiska utvecklingen.

"Människoöden kring en industri 1890–1950", som utkom 1978, tecknar arbetarnas och småbrukarnas vardag i Husum med omnejd. Boken består nästan uteslutande av intervjuer med personer födda under årtiondena kring sekelskiftet. De ger oss på ett sällsynt jordnära sätt bilden av en ofta "bortglömd" grupps upplevelse av sina liv – i glädje och i sorg – i hembygden. Författarna tar i denna bok även upp torp och torparliv samt något om byggnadstraditionen i området. Eftersom de allra flesta intervjuade människorna nu är borta sedan många år, är berättelserna naturligtvis ovärderliga; detta är dokumentärskildringar av hög klass.

Två år efter denna boks tillkomst var det redan dags för ytterligare två böcker. Den ena, *"Männen bakom verket"*, handlar om Husums sulfatfabrik som startade sin verksamhet 1918. Kvinnorna bakom verket, betonar författarna i förordet, "bör få sin egen historia nedskriven", vilket tyvärr inte blivit gjort. Även denna skildring bygger i huvudsak på ett 40-tal intervjuer med gamla såväl som unga arbetare, och tyngdpunkten i boken lig-

ger på beskrivningen av 1920- och 30-talen respektive "nutiden". Intressant nog skildras alla led i produktionen, från råvaruleverans och strömförsörjning till underhåll och transport av färdiga produkter. Genom ämnesvalet är denna bok i mångt och mycket en kärleksfull hyllning till alla som medverkat till att skapa bygdens största arbetsplats, men det är ingalunda en förskönande bild som målas upp.

Den andra boken bär titeln *"Enade vi stå"* och tar upp arbetarrörelsens historia i Örnsköldsviksområdet. Märkligt nog saknas ett sådant avsnitt i "Bygden kring Gideälven", trots att Otto Lundström själv var en mycket aktiv fackföreningsman. Men här märks det verkligen att det är någon med stor personkännedom, någon som var med "då det begav sig", som står bakom arbetet; det är i många hänseenden Ottos egen syn på det fackliga arbetet som speglas i denna betydelsefulla bok. Förutom flera värdefulla längre intervjuer med i synnerhet äldre "fackföreningskämpar" har många uppgifter hämtats ur bevarade handlingar av olika slag, och självfallet finns här flera intressanta fotografier. Boken är detaljerad men ändå lättläst, och lyckas knyta ihop "forntid och samtid" på ett naturligt sätt.

Sist i raden av Ester och Otto Lundströms gemensamma böcker blev *"Fiskarliv i Grundsunda"* som kom ut 1982. Här är det havs- och älvfisket, och i mindre omfattning säljakten, som är föremål för makarnas forskning. Skildringen bygger på såväl brottstycken ur arkivaliska källor som intervjuer med människor som kunnat berätta om just fiskarliv i Grundsunda i gången tid. Liksom i de tidigare böckerna utgör intervjuerna den självklara kärnan i boken, som gör den så levande och lättläst. Synnerligen värdefull är också den detaljerade inventeringen av notvarps- resp. sköt- och laxfiskeplatser längs Grundsundakusten, vilka med namn återges på Per Engströms förnämliga kartor.

Esters och Ottos böcker har fått ett bestående värde genom de förutseende ämnesvalen samt makarnas egna stora förtrogen-

het med såväl området som ämnena de behandlat. Det är kunskap och attityd som har lett fram till så naturliga och levande intervjuer. Att på så kort tid hinna med så många böcker, samtidigt med alla andra aktiviteter, är onekligen en prestation. De har lyckats täcka in en förvånansvärt bred del av samhällslivet, och det på ett sätt som förenat gammalt och nytt. Deras böcker utgör oskattbara källskrifter för alla som intresserar sig för Grundsundabygden och de ämnen och tidsperioder som behandlas.

Det är viktigt att påpeka att Ester hade en mycket central roll i arbetet med böckerna; det må ha varit Otto som var den verklige kulturdebattören, agitatorn och eldsjälen inom grundsundaforskningen, men det var Ester som höll i pennan och gjorde resultaten läsvärda. Böckerna var liksom deras övriga verksamhet ett verkligt "team-work".

Just det naturliga framställningssättet är karakteristiskt för paret och deras publikationer. I förordet till den sista boken har Claes Varenius träffande formulerat det så här: "Med sin lakoniska och medryckande – nästan poetiska – prosa för dom raskt sina läsare genom århundradena...". Eller, som Hjalmar Thelin uttryckt det: "...allt berättat på ett sätt, som endast den kan göra, som känner varmt för arbetets söner och döttrar, de må hämta sin bärgning från industrin, från jorden, skogen eller från havets vida och nyckfulla arbetsåker".

I Husum, Grundsunda och den övriga bygden nolaskogs minns man radarparet Ester och Otto Lundström som opinionsbildare och färgstarka förkämpar för kultur i alla dess former. Det var ett nöje att få ta del av deras entusiasm, vare sig det var på utflykter, under föreläsningar, i hemmet Haverbacka i Husum (med tillhörande växthus!) eller i fiskarstugan i Skeppsmal'n.

Tillsammans hedrades Ester och Otto Lundström med kulturpris från såväl Västernorrlands läns landsting, Örnsköldsviks kommun och Angermannalaget (Norrlands nation vid Uppsala

universitet). 1985 utsågs Ester också till hedersmedlem i Grundsunda hembygdsförening. Med Esters bortgång har Grundsunda och norra Ångermanland förlorat en profil som har betytt ofantligt mycket för bygdens historiemedvetande, kulturella identitet och praktiska kulturmiljövård.

Leif Grundberg

Noter

1 Personuppgifterna har huvudsakligen hämtats ur en artikel av Karl-Eric Axenström i *Grundsunda-skorven. Meddelande från Grundsunda Hembygdsförening* nr 3/1985 samt ur en minnesruna av samme författare i *Örnsköldsviks Allehanda* 23/2 1998, även återgiven i *Grundsunda-skorven* nr 2/1998.

2 Uppgifterna om souvenirerna har hämtats ur Gunnar Erkners artikel i *Grundsunda hembygdsförening 50 år (1941–1991). Jubileumsskrift* (red. L. Grundberg), Husum 1991.

3 Den följande presentationen av makarnas böcker utgör en väsentligt kompletterad bearbetning av författarens kortare artiklar i *Grundsunda hembygdsförening 50 år (1941–1991). Jubileumsskrift* (red. L. Grundberg), Husum 1991, och i *Grundsunda-skorven. Meddelande från Grundsunda Hembygdsförening* nr 3/1985.

MARTIN HÅRDSTEDT

Bondevän eller byråkrat? – landshövding Pehr Adam Stromberg och kriget 1808–09

Den 31 augusti 1996 avtäcktes ett monument över landshövdingen Pehr Adam Stromberg vid Umeå stads kyrka. Högtidligheten i samband med avtäckningen var dock någonting mycket mer än bara ett försök att ge Stromberg odödlighet genom ett monument. Det var lika mycket ett uttryck för viljan att återupprätta landshövdingen och motsätta sig statsmaktens dom över honom, en dom som innebar entledigande från landshövdingeämbetet och ett liv i skymundan och ensamhet. Att detta blev Strombergs livsöde var framför allt ett resultat av hans konflikt med de militära myndigheterna och, som statsmakten uppfattade det, landshövdingens bristande nit att tillmötesgå militären under krigsåren 1808–09.

Frågan är nu bara vad vi egentligen vet om landshövdingen och hans förhållande till militären och bönderna under kriget. Vad gällde konflikten? Hur agerade landshövdingen? Vilka motiv hade han för sitt handlande? Vilken är den rätta bilden av landshövdingen – byråkraten som följde reglerna och föreskrifterna eller bondevännen som skyddade den hårt pressade allmogen? I denna artikel gör jag inte anspråk på att ge en heltäckande bild av allt som skedde. Jag tänker istället inrikta mig på att belysa Strombergs förhållande till den svenska krigsmakten och bönderna. Dessutom skall jag diskutera varför Stromberg agerande som han gjorde och vilken bild vi bör ha av den om-

stridde landshövdingen – byråkraten eller bondevännen. Strombergs eventuella samröre med den ryska ockupationsmakten lämnar jag däremot därhän.

Tre olika sätt att se på Stromberg

En hel del har genom åren skrivits om kriget 1808–09 och däribland finner man även ett och annat om Stromberg. I den tidigare litteraturen finner man tre huvudsakliga sätt att se på landshövdingen. Den första bedömningen går i linje med statsmaktens dom över honom. Stromberg försökte inte i tillräckligt hög grad stödja krigsansträngningarna. Militärens klagomål var berättigade då det svåra försörjningsläget för armén till stor del berodde på att landshövdingen inte vidtog tillräckliga åtgärder för att avhjälpa det.[1] Denna syn på Stromberg återfinns bl.a. i generalstabsverket *Sveriges krig 1808–1809* som är det mest omfattande arbetet om kriget.[2] Det ligger nära till hands att avfärda denna förklaring som ett sätt att skylla det militära nederlaget på landshövdingen. Man kan också anse att krigsmakten hade rätt att förvänta sig ett helhjärtat stöd av krigsansträngningarna från Strombergs sida oavsett vad detta innebar för allmogen.

Det andra synsättet domineras av uppfattningen att Stromberg försökte skydda bönderna. Han framställs som de svagas beskyddare mot överhetens orimliga krav – en bondevän. Landshövdingen kände sitt län och dess innevånare och vad dessa klarade att prestera. De som anser att denna bild är riktig vill betona Strombergs agerande för böndernas intressen. Anhängarna av detta synsätt frikänner även landshövdingen från all skuld till det militära nederlaget. Krigsdeltagaren Gustav Montgomery tog tidigt Strombergs parti i sin historia över kriget. Han skriver att "...denna värdiga embetsman forfarit att under hela kriget gagna det län hvars vård var honom anför-

trodd".[3] Ser vi till de lite senare bidragen som vill ge en liknande bild av landshövdingen som Montgomery märks framför allt Ellen Vleugels artikel *En misskänd Västerbottenshövding*.[4] Denna saknar tyvärr källhänvisningar precis som mycket av den äldre litteraturen kring kriget i övrigt. Detta gäller även de under 1990-talet tillkomna bidragen av Kjell Ransjö,[5] bl.a. en rad artiklar i lokalpressen och i Oknytt, och Bo Rosén, boken *Pehr Adam Stromberg*.[6] Roséns bok är det första försöket att samla vår kunskap om landshövdingen och analysera vad som hände och förtjänar därför lite extra uppmärksamhet. Tyvärr är inte Rosén tillräckligt övertygande. Han gör i början av boken ett försök att diskutera Strombergs ställning och de dubbla lojaliteter som landshövdingeämbetet innebar. Trots att han pekar på landshövdingens dubbla eller trefaldiga lojaliteter, och hans militära ansvarsområden, framkallar han i slutet ändå bilden av bondevännen Stromberg. Jag anser att han inte drar de rätta slutsatserna. Var verkligen det starkaste skälet för hans agerande medlidande med bönderna? Vad styrde honom egentligen? För övrigt är det mycket svårt att bedöma Roséns bok då denna inte har några ordentliga källhänvisningar.

Den tredje tolkningen går ut på att landshövdingen handlade utifrån landshövdingens ställning som kungens man och länets representant gentemot kronan. Bilden av landshövdingens agerande blir här mer nyanserad. Drivkraften var inte att agera för bönderna utan att sköta sin plikt, sitt ämbete, på bästa sätt. Plikten styrde landshövdingens handlande och de instruktioner som fanns gav utrymme åt landshövdingens egen personliga tolkning. Detta perspektiv möter oss i Erik Norrgårds uppsats *Pehr Adam Stromberg – landshövding i blåsväder*.[7] Denna är den första studien som på ett vetenskapligt sätt försöker analysera händelserna i deras helhet. Den grundar sig främst på landshövdingens skrivelser till Kungl. Maj:t och den revisionsrapport som justitiekanslern Klinteberg skrev efter sin resa i Västerbotten efter kriget. Norrgårds tolkning är den att Stromberg sökte

göra det bästa av situationen utifrån hur han uppfattade sin roll som landshövding. I sitt hopplösa försök att tillfredsställa både militär och lokalbefolkning kom han att hamna i onåd hos statsmakten.

Civilförvaltningen i Norrland under kriget

I spetsen för länets civila administration stod landshövdingen. Residensort för landshövdingen i Västerbottens län var Umeå. Det gamla Västerbottens län inberäknade även dagens Norrbottens län och delar av norra Finland. Under länsstyrelsen organiserades lokalförvaltningen i fögderier med en kronofogde i toppen inom varje fögderi. Västerbottens län hade 1808 fyra fögderier.

Eftersom Västerbotten var ett mycket vidsträckt län tillsattes Per Adolf Ekorn som vice landshövding den 28 maj 1808 för att speciellt sköta transporter och handräckning för Finska armén i den norra delen av länet.[8] På detta sätt delades länet i praktiken då det var svårt för Stromberg att hålla sig informerad om förhållandena i den norra delen av länet och genom tillsättandet av en vice landshövding minskade Strombergs inflytande. Tankar på en delning av det vidsträckta och svåradministrerade länet hade funnits redan före kriget och genomfördes formellt efter kriget då Norrbottens län bildades av de två norra fögderierna.[9]

En landshövdings ställning och ansvarsområden

Den svenska civilförvaltningen, både regionalt och lokalt, var ända sedan den fick sin utformning under det karolinska enväldet på 1680-talet indragen i militära göromål. Tidigt blev länsstyrelsen ansvarig tillsammans med de militära myndigheterna för rekryteringen och uppsättandet av landskapsregementena,

senare den stående indelta armén. Det samma gällde de militära transporterna av trupp och materiel – durchmarscherna.[10]

Landshövdingeämbetet var ett av landets verkliga toppbefattningar. Stromberg kom också mycket riktigt från en familj som inträtt i det adliga ståndet under 1600-talets andra hälft och tillhörde därmed samhällets elit. Han var en typisk landshövding på så sätt att han hade militär bakgrund vilket många landshövdingar vid denna tid hade. Stromberg var på ett naturligt sätt en del av överheten.

Landshövdingens uppgifter och ansvarsområden vid tiden för kriget 1808–09 ges i landshövdingeinstruktionen från år 1734. Största delen av instruktionen handlar om kronans ekonomiska intressen. Andra viktiga delar var landshövdingens ansvar för lag och ordning, kontrollen över kyrkan och att han skulle verka för näringslivets utveckling i länet. I instruktionen framgår tydligt landshövdingens dubbla roll som både kronans företrädare i länet och bevakare av länets och dess innevånares intressen. Vad landshövdingen gjorde av sin dubbla roll berodde mycket på hans egen personlighet.[11]

De viktigaste delarna av landshövdingeinstruktionen då man vill bedöma landshövdingens ställning, agerande och roll i förhållande till militären är de fem paragrafer som reglerar landshövdingens militära ansvarsområden.[12] Landshövdingen hade inte någon befälsrätt över militären. Dock hade han militära uppgifter som var mycket betydelsefulla. Han ansvarade för rekryteringen av soldater och att dessa fick den lön som var föreskriven.[13] Under kriget 1808–09 skulle han också sköta utskrivningen av lantvärnet. Av mycket stor betydelse är att landshövdingen också var ansvarig för de militära genommarscherna i länet, och de därtill hörande inkvarteringarna. Den 37:e paragrafen i landshövdingeinstruktionen behandlar dessa s.k. durchtåg eller durchmarscher. Den inleds på följande sätt:

Til ödemåhl på en dehl hemman uti landet, är ock offta

> durchmarcher icke ringa orsak, när dermed icke hålles den upsicht, ordning och richtighet som wederbör, utan hela lasten af Skiutz, Inqwartering och förplägningar, stadnar endast och fäster sig på Allmogen i de Härader och Sochnar, som wid stråkwägar belägna äro, som således komma om all sin wälfärd, när de icke blifwa af sine medbröder wederbörligen understödde...[14]

Durchmarscherna ges här stor betydelse. Det krävdes att skjutsen delas lika på alla bönder. Landshövdingen skulle också se till att "... Allmogen icke allenast niuter richtig betalning, utan ock ingen oförrätt och öfwerwåld tilfogas...".[15] Tåg- och kvarterordningen skulle under alla förhållanden följas på landshövdingens ansvar. Durchmarscherna reglerades i början av 1800-talet i 1791 års Tågordning och tillägg till denna.[16] Under kriget kretsade mycket kring transportproblemen. Landshövdingens roll som organisatör av skjutsen åt militären hade avgörande betydelse.

Konflikten med krigskommissariatet

Mot bakgrund av det vi vet om landshövdingens ansvarsområden och hans formella ställning i förhållandet till militären blir det lättare att förstå konflikten mellan landshövdingen och militären. Av naturliga skäl konfronterades Stromberg med krigskommissariatet, som hade ansvaret för arméns underhåll. Motsättningarna började redan under hösten 1808.

I början av november 1808 skrev generalen af Klercker, då chef för den Finska armén, till landshövdingen Stromberg. Brevet inleds:

> Utaf ÖverJägmästaren Klingstedts inKomne Rapport har jag med största missnöje inhämtat at Herr Baron och Landshöfdingen m. m. icke allenast försummat at lämna

> bemälte Klingstedt den skyndsamma och Kraftiga handräckning som den honom anförtrodde och anbefalte anskaffning utaf Armeen oumbärliga förnödenheter fordrat hvarigenom flere svårigheter dervid, uti Södra delen af det Hr Baron och Landshöfdingen i Nåder anförtrodde Län, mött, utan ock att bristande eftersyn i länet hos Vederbörande gifvit tillfälle til Victualiers - överförande til Fientliga sidan samt under god vind uppehållit ett med tort Bröd för Arméens räkning lastadt fartyg för att til det i Umeå anlagde Sjukhusets behof lossa någon del af Lasten, hvaraf händt at en påräknad tilgång för Arméenen längre tid uteblifvit...[17]

Den som klagade var det finska krigskommissariatets utsände överjägmästaren Klingstedt. Denne hade av kommissariatet utsetts att ordna provianttransporterna till Finska armén. I detta arbete ansåg han sig inte bara ha blivit motarbetad av landshövdingen, utan anklagade även denne för att medvetet ha tagit bröd avsett för armén i Finland och utdelat det vid sjukhusen i Umeå. Ordet "försummat" och anklagelsen att Strombergs agerande lett till "...Victualiers - överförande til Fientliga sidan..." tyder på att af Klercker såg mycket allvarligt på det inträffade.

Klercker hotade med att rapportera saken uppåt. Han menade att det var anmärkningsvärt att Stromberg inte kunde skaffa bröd inom sitt län till sjukhusen då Klingstedt klarat att samla ihop stora kvantiteter till armén i Finland. Detta ansåg Klercker trots att han vid denna tid befann sig i Brahestad, Finland, och knappast kunnat överblicka förhållandena i Västerbotten.[18] Stromberg hade alltså mycket tidigt, redan innan den Finska armén anlänt till länet, skaffat sig fiender både i arméns högsta ledning och vid krigskommissariatet.

Kronobetjäningen i Västerbotten hotades också med arrestering och rättsliga påföljder om den inte tillmötesgick Klingstedt i dennes arbete att förse armén med förnödenheter.[19] Stromberg

uppmanades också att se till att allmogen betalades för deras skjuts. Klercker hade fått klagomål på att allmogen inte fått den betalning de var berättigade till i tid, vilket var landshövdingens ansvar. Den kritik som Klingstedt hade framfört mot Stromberg fick denne aldrig ta del av trots att landshövdingen hos Klercker begärde att få en avskrift av det brev som innehöll Klingstedts klagomål.[20]

Kunglig varning och dragkampen om provianttransporterna

Någon gång under den andra hälften av januari månad 1809 nåddes Stromberg av en skrivelse från Gustav IV Adolf. I skrivelsen varnades landshövdingen av kungen. Brevet var ett resultat av de klagomål som inkommit till kungen på landshövdingens sätt att sköta sina plikter. Av skrivelsen framgick att det var generalbefälhavaren över Norra armén, dvs. Klercker, som underrättat Kungl. Maj:t om att vid "...verkställandet af de proviant transporter och andra handräckningar som för nämde Armees underhåll..." hade Stromberg lagt "...hinder och svårigheter..." i vägen.[21] Stromberg uppmanades att se till att några fler klagomål inte inkom om han ville behålla sitt ämbete.

Mycket kort efter den kungliga varningen av Stromberg startade en livlig diskussion och brevväxling mellan landshövdingen och krigsmaktens företrädare. Anledningen var provianttransporterna norrut till Torneå där nu stora delar av den före detta Finska armén låg. Konflikten var en fortsättning på konfrontationen med Klingstedt från hösten. Stromberg agerade i denna fråga som om han inte alls tagit intryck av kungens varning. Att han fortsatte att förhålla sig till krigsmaktens krav på detta sätt kan tyckas dumdristigt och envist, men hans motiv och skäl till detta förhållningssätt framgår av den diskussion som provianttransporterna utlöste och som vi nu ska ta del av.

Redan tidigt i november hade kommissariatet begärt att Stromberg skulle ordna transporter för att flytta spannmål liggande i Umeå hamn närmare armén i norra delen av länet. Stromberg skall dock ha motsatt sig detta då han ville trygga behoven för de sjuka i Umeå och skona bönderna från skjutsen. Den 19 december angavs i ett brev till landshövdingen att transporterna måste ske landvägen då sjötransporterna hindrades av motvind eller isbeläggning. Detta innebar att nu byggde hela den Finska arméns försörjning söderifrån på skjutsen längs kustvägen.[22]

Nu inleddes en dragkamp mellan landshövdingen och Klingstedt. Klingstedt hade begärt att Stromberg skulle skaffa fram 400 hästar i veckan för dessa transporter av proviant till Torneå. Vid de planerade transporterna den 23 och 29 januari hade allting slutat i kaos. Skjutsen hade stoppats upp redan innan den nådde Västerbotten och bönderna, som inte hade mat och foder för hur många dagar som helst, ansåg sig inte kunna vänta utan började så småningom bege sig hemåt. Stromberg poängterade för Klercker i en skrivelse att han inte fick tro att "...förhållandet å allmogens sida wara upkommit af felande vilja..." utan att det var omständigheterna runt omkring skjutsen som gjorde att de gav upp.

Stromberg menade att en omreglering av transporterna nu var nödvändig "...dels för att befrämja Transporternes oafbrutna gång för en längre tid, med Allmogens därmed förenade mindre tunga, och dels för att kunna försäkra Arméen om nödig tillgång av Proviant...".[23] Landshövdingen ansåg att de stora skjutsarna med 400 hästar var alltför svårhanterliga för att det skulle vara möjligt att organisera dem på ett tillfredsställande sätt. En mindre, men dock strid ström av transporter, skulle vara ett bättre alternativ. Böndernas uthållighet i ett längre perspektiv kunde då också säkerställas.

Klingstedt motsatte sig detta å det bestämdaste. Han upplyste Stromberg om att försörjningssituationen för armén kring Tor-

neå snabbt kunde bli kritisk. Läget var det "... att så vida ej 400 hästar den 3 febr. afhämta och till Skellefteå afgår med den då ankomna transporten svälter ofelbart finska arméen i hjäl...".[24] Strombergs svar blev att han förgäves hade försökt upplysa Klingstedt om de problem som var skälet till att transporterna inte fungerade och att "...så föranlåtes jag nu öfverlämna saken till sin utgång, utan att kunna derföre ansvara...".[25]

Av en skrivelse till Stromberg från Klercker den 4 februari framgår att transporterna mycket riktigt fortsatte att fungera otillfredsställande. Ett mycket mindre antal hästar hade i verkligheten framkommit än de 400 som det var avtalat om. Landshövdingens försök att få militären att acceptera 50 hästar om dagen och att bönderna endast skulle behöva skjutsa inom sina egna socknar bemöttes av Klercker i en skrivelse den 8 februari. Av denna framgår det att Klercker inte ville gå med på Strombergs begäran utan gick på Klingstedts linje. Klercker framförde bl.a. argumentet att "... det torde möta mycken svårighet at anskaffa så många upsyningsmän, som vid de dageliga Transporterna skulle fordras..."[26] Dessutom ansåg han att skulle bönderna endast skjutsa genom sina egna socknar skulle detta leda till stora problem då man kunde förutsätta att vid omlastningarna skulle bönderna ges tillfälle att rymma.[27]

Varför agerade då Stromberg som han gjorde? Hans argumentation ovan grundade sig på insikten att transporterna helt enkelt skulle bryta samman om inte en viss återhållsamhet iakttogs. Svaret finns då att hämta i hur Stromberg själv tolkade sitt uppdrag som landshövding. Han måste lyckas med att kombinera sina båda lojaliteter mot bönderna och kronan. Själv uttryckte han sin ståndpunkt mycket klart i en skrivelse till Klercker den 27 januari. I skrivelsen hade landshövdingen förutom provianttransporterna även diskuterat höuttagen som han ansåg var för stora. Han befarade att en hungersnöd kunde bryta ut om armén inte gick mer varligt fram. Om detta inträffa-

de skulle bönderna inte kunna bistå armén med vare sig skjuts eller förnödenheter. Han avslutade:

> ...Sanningen häraf är beklageligen mera allmänt känd, än att jag skulle befara det Herr Generalen och Commendeuren icke derå behagar gjöra det afseende som omständigheterne fordra; Om ehuru, gärna jag i all affseenden bidrager till Arméens bestånd, kan jag icke annat än önska Allmogens upprätthållande, emedan båda desse pligter mig åligga och därjemte för mig oskiljaktliget förenade...[28]

Konflikten med de militära befälhavarna i Umeå

När striderna återupptagits från och med slutet av mars 1809 konfronterades Stromberg främst med de militärer som förde befäl i Umeå. Chefen för de svenska trupperna i länsresidensstaden under en lång tid, generalmajoren Cronstedt, var en av dessa. Under april och maj 1809 var Cronstedt vid många tillfällen i kontakt med landshövdingen i olika ärenden. De frågor som dominerade var skjutsen och provianteringen av de trupper som stod under Cronstedts befäl.[29]

Ett av föremålen för Cronstedts missnöje var landshövdingens oförmåga att skaffa den karelska kavallerikåren inkvartering norr om Umeå. Mellan raderna i de många skrivelser som behandlar frågan kan man utläsa Cronstedts illa dolda irritation.[30] Vid ett senare tillfälle i april beklagar sig Cronstedt över att han varit tvungen att överbetala skjutsbönderna och ge dem 24 skilling banco per dag då landshövdingeämbetet inte lyckats skaffa fram hästar.[31] Cronstedt hade ytterligare synpunkter på landshövdingens sätt att sköta kronoskjutsen. I princip skyller han kapitulationen vid Skellefteå på Strombergs oförmåga att sköta transporterna:

> ...Genom beständigt gjorde svårigheter vid anskaffningen

> af skjuts hästar för att transportera proviant till Skellefteå ha jag varit nödsakad att icke allenast förminska därvarande styrka utan och måst draga ut i det längsta med afsändningen af de Troupper dit skulle till förstärkning afgå, hvarigenom händt att fienden med en Öfverlägsen styrka drifvit våra ifrån Skellefteå hwilka nu äro under full retraitte ett bevis att hästar i landet måtte finnas är då en fiende med större styrka kan fram komma och föra sine behofver med sig...[32]

Cronstedt menade sig även ha funnit bevis för att det visst inte var omöjligt att få tag på de hästar som behövs – ryssarna kunde tydligen förflytta mycket större truppstyrkor än de svenska genom Västerbotten. Här kan man bara konstatera att ryssarna helt enkelt hade andra möjligheter än de svenska myndigheterna att hota med våld och straff. En ockupationsmakt kunde lägga helt annan kraft bakom sina krav. Hur som helst anbefallde Cronstedt med stöd av Wrede att antyda för landshövdingen "... att med mera drift och skyndsamhet, än härtill skedt..." skaffa fram hästar.[33]

Cronstedt var inte ensam bland de militära cheferna att kritisera landshövdingen. Både generalen Sandels och generallöjtnanten Wrede uttalade sig med missnöje över Strombergs sätt att sköta sina uppgifter. I en skrivelse från Sandels till Wrede i slutet av maj heter det att Stromberg "...alltid gjör stora svårigheter..." vid anskaffningen av hästar till skjuts.[34]

Den som kanske ändå konfronterades hårdast med landshövdingen var generalen von Döbeln. Döbeln var i två omgångar chef för trupperna i Västerbotten, först i samband med den från högkvarteret mycket kritiserade utrymningen av Umeå under våren 1809. Senare tjänstgjorde han som generalbefälhavare i Västerbotten och Ångermanland efter krigsslutet. I det förra fallet är det omöjligt att verifiera uppgifter på skarpa motsättningar mellan generalen å ena sidan och landshövdingen och

kronobetjäningen å den andra. Uppgifter om detta finns bl.a. i Montgomerys historik över kriget.[35] Problemet är att det källmaterial som skulle kunna kasta ljus över just dessa händelser för länge sedan förstörts.

I det senare fallet handlade motsättningarna framför allt om de stora förråd av förnödenheter som fanns samlade i Umeå och som nu inte längre behövdes för fältarméns räkning. Under denna andra period i Umeå konfronterades inte Stromberg med Döbeln på samma sätt som tidigare. Generalen hade lovat Wrede att undvika konflikter och försöka samarbeta med landshövdingen. Döbeln lät dela ut förnödenheter till lokalbefolkningen vilket aktivt understöddes av landshövdingen. Att Stromberg på detta sätt lät Döbeln agera inom ett område som egentligen var hans ansvar skulle kunna tyda på att landshövdingen handlade med länsinnevånarnas bästa för ögonen och bortsåg från sin egen prestige.[36]

Skillnader mellan Strombergs och Ekorns förhållande till krigsmakten

Under kriget kan man se en mycket tydlig skillnad mellan Ekorns och Strombergs förhållande till krigsmakten. Stromberg och Ekorn konfronterades också direkt i samband med de svenska regementenas marsch genom Västerbotten till sina rotar efter reträtten ur Finland. Stromberg var tydligt irriterad över att han inte fått tillräckliga underrättelser om dessa transporters omfattning, marschrutter, trossens storlek och så vidare "...hvilka upgifter Befälhavaren för hvarje Commendering, likmätigt 2§ uti Kongl: Tåg Ordningen af den 15 september 1791, är skyldig, till Landshöfdingen i upbrotts orten afgiva, som sedermera sådant nästa Landshöfding medelar vidare...".[37] Stromberg bad dåvarande chefen för Finska armén, Klercker, att å det skarpaste tillsäga Ekorn att sköta sina skyldigheter men då Klercker ansåg

att Ekorn hade fullgjort sina plikter så svarade han Stromberg att han inte tänkte agera mot Ekorn.[38] Vad som är sant eller inte är omöjligt att avgöra. Hur som helst illustrerar händelsen att det fanns en viss spänning mellan landshövdingen och hans vice landshövding.

Ekorn blev landshövding för det nya Norrbottens län, medan Stromberg tvingades att avgå. Att Ekorn lyckades bättre med att blidka den krävande militären kan ha berott på att han inte hade något helhetsansvar för länet. Han var tillsatt att ordna så att underhållet av den svenska armén fungerade så bra som möjligt. I hans uppdrag ingick inte att samtidigt agera i böndernas intresse. Man kan också tänka sig att Ekorn tolkade sin roll på ett helt annat sätt än Stromberg. Han såg det som sin främsta uppgift att företräda kronan.

Den trilskande allmogen och Strombergs agerande

Allmogen i Västerbotten hade svårt att finna sig i de ökade kraven som kriget innebar – en självklarhet kan tyckas. Genom att bönderna obstruerade på olika sätt kom landshövdingen i konflikt med lokalbefolkningen och tvingades agera med kraft för att få bönderna att utföra det som krävdes av dem. Störst var problemen i samband med skjutsen. Exempel på böndernas trilskande finns det gott om. Bönderna vägrade inställa sig vid skjutsen, de rymde så fort tillfälle gavs, de stal ur transporterna och så vidare. Det var inte bara militären som skrev om problemen. Stromberg tar också upp dem i sin brevväxling med militären och med andra.

Landshövdingen såg sig vid ett flertal tillfällen tvungen att inkalla militär assistans för att klara uttagen av skjuts men också vid utskrivning av förnödenheter till armén. Så långt kan vi alltså se att både militären och länsstyrelsen nyttjade soldater för att kunna utnyttja allmogens resurser.[39]

Problemen att få bönderna att utföra skjutsen ökade successivt och myndigheterna tvingades att överväga olika typer av hot och bestraffningar. Ekorn sökte få Klerckers stöd för att piska bönderna till lydnad.[40] Ekorn var beslutsam och uppenbarligen beredd att gå mycket långt för att genomföra de transporter som han var satt att sköta. Att han på detta sätt var beredd att få lokalbefolkningen mot sig visar att han hade bestämt sig för att åtminstone i detta fall prioritera krigsmaktens intressen. Det är också möjligt att han insåg hur oerhört viktiga transporterna var för den slitna armén i den del av länet han hade ansvar för.

Denna gång motsatte sig militären Ekorns krav på spöstraff,[41] men även vissa av krigsmaktens företrädare, som Wrede, skulle senare under striderna i södra Västerbotten hota allmogen med spöstraff vilket tyder på att militärer knappast lade fingrarna emellan i umgänget med den bångstyriga allmogen.[42] Ytterligare exempel på att det fanns militärer med "hårda nypor" har vi från de första veckorna 1809. Generalintendenten vid finska krigskommissariatet Jägerhorn skrev till Stromberg den 19 januari och förordade "...sex par spö..." första gången en bonde inte inställde sig till skjuts och "... sex par spö och pligta Tretiyo sk. bancio..." andra gången han vägrade inställa sig.[43]

Intressant i detta sammanhang är att även Stromberg förordade bestraffningar av den som inte skötte skjutsen även om landshövdingen i källmaterialet framstår som mycket mera återhållsam än sin kollega i Torneå, vice landshövdingen Ekorn. Stromberg verkade mycket sparsamt för bestraffningar överhuvudtaget, men av ett mycket speciellt skäl. I en skrivelse till Cronstedt förklarade landshövdingen att han avsåg

> ...att af de Bönder som från transporterne återvändt, låta häckta några de mäst brottslige, emedan flera icke kunna borttagas, om transporterne skola hafva en jemn gång...[44]

Stromberg insåg att man inte kunde straffa alla dem som var skyldiga till försummelser. Gjorde man det skulle transporterna bryta samman. Detta är på något sätt utmärkande för Strombergs agerande i flera fall under kriget. Hans ibland oförklarliga "bondevänliga" agerande menar jag hade sitt ursprung i en saklig analys av läget som gick ut på att om det ställdes för höga krav på lokalbefolkningen skulle man vare sig få någon hjälp med skjutsen eller få ut några förnödenheter. Stromberg försökte mildra krigsmaktens hot och straff, men samtidigt hålla bönderna kort.

Strombergs balansgång mellan olika intressen

Det finns ytterligare exempel på Strombergs balansgång mellan militärens och böndernas intressen. Belysande för Strombergs sätt att förena sina dubbla lojaliteter är handhavandet av problematiken i slutet av augusti 1809. Landshövdingen hade fått tillsägelse att med kronobetjäningens hjälp ta reda på hur många hästar som fanns i Umeå och Degerfors socknar och därefter uppbåda dem för skjuts åt armén. Undersökningen gav resultatet att 387 hästar fanns att tillgå, förutom några som enligt landshövdingen behövdes för transporter av ved m.m. till staden. Av dessa hade endast 60 ännu samlats ihop för skjutsen. I sin skrivelse till Kungl. Maj:t den 1 september förklarade Stromberg detta med att många bönder under den ryska ockupationen fört bort sina hästar till fjällen och de hade dessutom blivit av med många av sin hästar till ryssarna.[45] I en skrivelse i samma ärende skrev han att bönderna "...alldeles icke voro sinnade att skjutsning värkställa, förr än de återfått sina förlorade hästar...".[46] Landshövdingen försvarade inte detta handlande utan försökte endast klargöra situationen.

Stromberg anhöll om "militairisk handräckning" för att ta ut de återstående hästarna och tvinga bönderna att utföra sina

plikter. Det intressanta är att Stromberg trots att han agerar för att tvinga bönderna till lydnad samtidigt anhåller om att bönderna ska av armén förses med proviant under skjutsningen därför att landshövdingen har förstått att de flesta av de skjutsande inte har några möjligheter att själva ordna mat. På så sätt tyder Strombergs agerande på att han ännu en gång försökte förena sina dubbla roller. Landshövdingens agerande är ännu ett typiskt exempel på Strombergs inställning och förhållande till bönderna.[47]

I ett annat fall i början av september agerade landshövdingen klart i böndernas intresse, men ändå gav han uttryck för sin lojalitet mot kronans intressen. Det svenska krigskommissariatet hade skickat ut sin personal för att i Umeå socken upphandla kreatur för att tillgodose arméns behov av färskt kött. I en skrivelse till Wrede i september tar han upp frågan. Först och främst vände sig Stromberg mot det sätt på vilket upphandlingen skedde. Han menade att den knappast kunde kallas för frivillig då militären "... härvid begagna sig af Dragon Eskort...". Han ansåg det vara sin plikt att agera i frågan.[48] Stromberg menade att hans kunskaper om böndernas situation föranledde honom att be militären att inte upphandla kreatur av de bönder som bara hade några få kvar. Samtidigt visar han förståelse för kronans intressen och skrev att

> ...Det vore min högsta önskan, att tilgångarne i landet svarade mot arméens behof, ty utom det att sådant skulle bevisa välmågan, kunde äfven Kronans och Statens utgifter lindras...[49]

I skrivelsen beskrivs sedan det tryck som allmogen i socknen har fått utstå under kriget. Avslutningsvis föreslår Stromberg att förnödenheter tas in sjövägen eller att förnödenheterna ska utskrivas i Västernorrlands län där god tillgång finns på både boskap och hö. Stromberg agerar i detta fall helt i linje med

allmogens intressen, men varför han gör det är en annan fråga.

För mig framstår landshövdingens förhållande till bönderna bygga på insikten att om inte lokalbefolkningen ges möjligheter överleva under drägliga förhållanden slår detta egentligen tillbaka på honom själv och länsstyrelsen i övrigt. Att Stromberg ser sig tvungen att agera i böndernas intresse anser jag beror på att krigsmaktens krav på uttag av förnödenheter och skjuts var grundade på alltför bristfälliga kunskaper om den verkliga situationen i länet. Landshövdingen hade dessa kunskaper och när han försökte bromsa krigsmaktens iver att upphandla och utskriva kom han samtidigt att agera i böndernas intresse.

Klintebergs rapport

Förhållandena i Västerbotten under kriget, och framför allt hur länet hade skötts av civilförvaltningen, blev efter kriget föremål för en grundlig undersökning. Denna genomfördes av justitiekanslern af Klinteberg under februari månad 1811. Klintebergs uppgift var att granska landshövdingens och andra framskjutna ämbetsmäns ämbetsutövande under kriget. Västerbottens allmoge uppmanades att inkomma med klagomål mot vad de ansåg vara orättvisor under kriget.

Trots att det går att rikta mycket skarp kritik mot undersökningens utförande och delar av dess resultat så innehåller den mycket av intresse. Viktigast är den uppfattning om landshövdingeämbetets dubbla problematik som framkommer i rapporten. Klinteberg skriver att

> ...de pligter Friherre Stromberg i kraft af sitt Embete haft att iakttaga, i allmänhet röra dels Eder Kongl. Maj:t och kronan och Dess Höga rätt, dels och Inbyggarnes bästa i den ort hvaröfver han är satt till Styresman ...[50]

Landshövdingens dubbla roller i allmänhet, och Strombergs dubbla roller i synnerhet, fastslogs på så sätt i undersökningsrapportens inledning. I övrigt skrivs ingenting i rapporten som kastar ljus över länsstyrelsens förhållande till krigsmakten av det slag jag har försökt peka på i denna uppsats. Klinteberg konstaterar att efter kungens varning i januari 1809 hade inga, honom veterligen, klagomål på landshövdingen inkommit. Den kritik som anfördes rörde mer förhållanden med skatteindrivningen och ordningen bland landskansliets papper. Till detta kan läggas den kritik som Stromberg fick för sitt handhavande av den spannmålstransport som avsänts till länet sjövägen och som, enligt af Klinteberg, frusit fast på grund av landshövdingens och magasinsdirektionens trätor om priset.

Strombergs öde beseglades den 17 maj 1811 då ärendet behandlades av statsråden i konungens närvaro. Stark kritik framfördes mot Stromberg och han gavs ofrivillig tjänstledighet för att den 22 november samma år entledigas. I motiveringen angavs bl.a. att Stromberg under de svåra krigsåren inte uppfyllt de skyldigheter som förväntades av länets högste tjänsteman. Man kan här inte bara ana utan klart utläsa en inkompetensförklaring. Trots den varning han fick av kungen hade han fortsatt att missbruka sitt ämbete. Det påstods utan motivering att Strombergs agerande dessutom hade drabbat allmogen hårt. Det senare får anses mycket anmärkningsvärt.

Beslutet innebar att de försök som Stromberg gjort att i en pressad och svår situation försöka förena sina dubbla roller och lojaliteter hade misslyckats i centralmaktens ögon. Det ligger nära till hands att konstatera att landshövdingens dubbla roll på så sätt var omöjlig att förverkliga särskilt under de mycket speciella förhållanden som rådde i Västerbotten under kriget.

Byråkrat eller bondevän?

Det skulle vara förmätet av mig att påstå att problemet Stromberg nu är helt utrett. Det är omöjligt att lösa den uppgiften inom ramen för en uppsats av det här omfånget. Min intention har varit att analysera Strombergs agerande och förhållande till krigsmakten med hjälp av exempel ur tidigare använda och icke använda källor.

Det går inte att bortse från det faktum att krigsmaktens kritik av civilförvaltningen under Strombergs ledning var mycket skarp och fick statsmaktens gehör. I vissa fall skylldes militära misslyckanden helt på civilförvaltningen, vilket bl.a. var fallet i samband med kapitulationen vid Skellefteå. I Ekorns fall däremot verkar förhållandet mellan krigsmakten och civilförvaltningen karaktäriserats av samarbete. Ekorn fann nåd hos krigsmakten som berömde hans uppträdande under kriget.

Det centrala problemet är landshövdingens dubbla roller som styrde förhållandet mellan krigsmakten och civilförvaltningen. I centrum står landshövdingen Stromberg som länets högste ämbetsman. Lojalitetsproblematiken kan sammanfattas i tre steg. Frågan gäller för det första hur Stromberg agerade, för det andra varför han agerade som han gjorde och för det tredje vilka konsekvenser detta får för vår bild av Stromberg.

Att Stromberg agerade i böndernas intresse vid ett flertal tillfällen framgår med all tydlighet i de exempel som jag har diskuterat ovan. Detta skedde dock inte förbehållslöst. Karaktäristiskt för hans handlande var att han försökte förena kronans och böndernas intressen. Den metod han använde gentemot bönderna var en kombination av påtryckningar, ibland hot, och tillmötesgående.

Frågan är då varför Stromberg agerade som han gjorde? Jag vill ifrågasätta Strombergs medlidande med bönderna som bärande förklaring. Han tillhörde samhällets absoluta toppskikt och det skulle vara fel att tillskriva honom större känslor för

bönderna och deras levnadsförhållanden. Han var en del av överheten. Svaret står istället att finna dels i Strombergs insikt att gav man inte befolkningen drägliga möjligheter att överleva, skulle transporterna och leveranserna komma att upphöra, dels i Strombergs egen uppfattning av landshövdingens roll och plikter. Strombergs pliktkänsla är det som jag menar bör tillmätas den största betydelsen. Det understryks av att han själv beklagar att han måste tillgodose böndernas intressen och inte kan prioritera arméns behov. Detta skulle i sådana fall hänga samman med de dubbla roller som landshövdingen gavs i landshövdingeinstruktionen och som Stromberg kompromisslöst höll fast vid. Varför Stromberg tolkade sin uppgift på detta sätt kan vi bara spekulera kring. Kanske kan svaret ligga i hans bakgrund som militär, genom vilken han kan ha fått denna mycket starka pliktkänsla, eller så var han helt enkelt en mycket envis man som höll på förordningar och regler. Det senare leder oss dock in på spekulationer om Strombergs personlighet som är svåra att belägga.

Den direkta konsekvensen av Strombergs handlande blev konflikten med krigsmakten. I förlängningen kostade detta också honom hans post som landshövding. Det mest intressanta är dock den bild som hans handlande och öde har skapat. Det som vid första anblick verkar vara bondevännen Stromberg förvandlas efter en analys kanske inte till en stelbent byråkrat men dock en ämbetsman med stark, måhända överdrivet stark, pliktkänsla. Att hans agerande sedan ledde till ett totalt förkastande av honom från statsmaktens sida, trots att Klintebergs revision i allt väsentligt friade honom, kan bara förklaras med att Stromberg och den övriga lokalförvaltningen fick klä skott för det misslyckande som det katastrofala kriget med Ryssland 1808–09 ändå var för krigsmakten.

Noter

1 Generalstaben – Sveriges krig 1808–1809, Stockholm 1890–1922, del IX s. 205 not *.

2 Se not 1.

3 Montgomery, Gustav, Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809, II, Örebro 1842, s. 295 not 1.

4 Vleugel, Ellen, "En misskänd Västerbottenshövding. Ett offer för avund och förtal", i Västerbotten [årsbok] 1926, s. 86–101.

5 Bl.a. Ransjö, Kjell, "Vem var landshövdingen Pehr Adam Stromberg?", i: Oknytt nr 3–4 1995, s. 73–80.

6 Rosén, Bo, Pehr Adam Stromberg – omstridd landshövding i Västerbottens län under finska kriget 1808–1809, Umeå 1997.

7 Norrgård, Erik, Pehr Adam Stromberg – Landshövding i blåsväder, otryckt C-uppsats, Umeå universitet Institutionen för historia 1995.

8 Stormyr, Harald. Övre Norrlands historia, IV, Umeå 1974, s. 336.

9 Ibid s. 323f

10 Om durchmarscher se Hårdstedt, Martin, "Durschmarscher och kronoskjuts – Lokalbefolkningen och de militära transporterna under kriget 1808–09", i: Militärhistorisk tidskrift 1995, s. 7–80.

11 Frohnert, Pär, "Administration i Sverige under Frihetstiden", i: Administarsjon i Norden på 1700-talet, Oslo 1985, s. 215.

12 Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finland, utgivna av C. G. Styffe, Stockholm 1852. Här avses paragraferna 7–9, 11 och 37.

13 Ibid s. 347.

14 Ibid s. 378.

15 Ibid s. 347.

16 Tågordningen återfinns i Utdrag ur Publ. handlingar XV delen 1791–1794, Stockholm 1819.

17 KrA Krigshandlingar 1808–09: vol.122: Till landshövdingen i Umeå från af Klercker högkvarteret Brahestad den 5/11 1808.

18 Ibid: Till landshövdingen i Umeå från af Klercker högkvarteret Brahestad den 5/11 1808.

19 Ibid.

20 Ibid: Till Stromberg från af Klercker den 30/1 1809.

21 RA Krigsexpeditionen: Registratur 1719–1824, BI vol. 140 uppslag 21: Konungen till Stromberg Stockholms slott den 16/1 1809.

22 KrA Krigshandlingar 1808–09 vol. 122: Till Landshövdingarna i Umeå, Härnösand och Gävle från af Klercker Högkvarteret Torneå den 19/12 1808.

23 Ibid vol. 128: Från Stromberg till af Klercker Umeå den 27/1 1809.

24 Ibid: Klingstedt till af Klercker Umeå den 28/1 1809.

25 Ibid vol. 138: Stromberg till Klingstedt Umeå den 28/1 1809.

26 Ibid: Till Landshövdingen från af Klercker den 8/2 1809.

27 Ibid.

28 Ibid: Från Stromberg till af Klercker Umeå den 27/1 1809.

29 Ibid vol. 133: Till Stromberg från Cronstedt vid flera tillfällen.

30 Ibid: Till Stromberg från Cronstedt den 29/4.

31 Ibid vol. 129: Från Cronstedt till Wrede den 13/4 1809.

32 Ibid vol. 133: Från Cronstedt till Stromberg Umeå den 16/5 1809.

33 Ibid: Från Cronstedt till Stromberg Umeå den 16/5 1809.

34 Ibid vol. 132: Till Sandels från Wrede den 11/4 1809; Till Wrede från Sandels den 11/5 1809.

35 Se Waller, Sture M., Georg Carl von Döbeln – Studier i Sveriges militäriska och politiska historia 1808–1813, Lund 1947, s. 198. Waller hänvisar till Montgomery.

36 Waller s. 274 not 16.

37 KrA Krigshandlingar 1808–09 vol. 128: Från Stromberg till af Klercker den 4/1 1809.

38 Ibid vol. 122: Till landshövdingen i Umeå från af Klercker Högkvarteret i Torneå den 11/1 1809; vol. 128: Från Stromberg till af Klercker den 4/1 1809, Från Ekorn till af Klercker den 9/1 1809; RA Landshövdingarnas skrivelser till Kungl. Maj:t 1638–1840: Västerbotten vol. 24: Bilaga till skrivelse från Stromberg den 16/1 1809.

39 Ibid vol. 141: Från Stromberg till Gyldenstolpe den 2/9 1809.

40 Ibid vol. 137: Till Ekorn från af Klercker Högkvarteret Torneå den 23/12 1808.

41 Ibid.

42 Ibid vol. 124: Wrede, Proklamation till allmogen i Västernorrland.

43 Ibid vol. 605: Från Jägerhorn till Stromberg Fältkontoret i Torneå den 19/1 1809.

44 Ibid vol. 137: Till Cronstedt från Stromberg den 2/2 1809.

45 RA Landshövdingarnas skrivelser till Kungl. Maj:t 1638–1840: Västerbottens län vol. 24: Från Stromberg den 1/9 1809.

46 KrA Krigshandlingar 1808–09 vol. 127: Från Stromberg till Wrede Umeå den 31/8 1809.

47 Ibid.

48 Ibid vol. 603: Från Stromberg till Wrede den 5/9 1809.

49 Ibid.

50 RA Justitiekanslerns skrivelser till Kungl. Maj:t: 1811 vol. 101: Rapport från justitiekanslern af Klinteberg den 22/4 1811.

Källförteckning

Otryckta källor

Riksarkivet (RA)
Krigsexpeditionen
Landshövdingarnas skrivelser till Kungl. Maj:t 1638–1840: Västerbotten
Justitiekanslerns skrivelser till Kungl. Maj:t

Krigsarkivet (KrA)
Krigshandlingar 1808–09

Tryckta källor

Utdrag ur Publ. handlingar XV delen 1791–1794, Stockholm 1819.
Samling af instructioner för högre och lägre tjenstemän vid landt-regeringen i Sverige och Finland, utgivna av C. G. Styffe, Stockholm 1852.

Litteratur

Frohnert, Pär. "Administration i Sverige under frihetstiden", i: Administrasjon i Norden på 1700-talet, red. Birgitta Ericsson, Oslo 1985, s. 185–273.

Generalstaben. Sveriges krig 1808–1809. Band 1–9. Stockholm 1890–1922.

Hårdstedt, Martin. "Durschmarscher och kronoskjuts: Lokalbefolkningen och de militära transporterna under kriget 1808–09", i: Militärhistorisk tidskrift 1995, s. 7–40.

Montgomery, Gustav. Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809, II, Örebro 1842.

Norrgård, Erik. Pehr Adam Stromberg – Landshövding i blåsväder. Otryckt C-uppsats, Umeå universitet, Institutionen för historia 1995.

Ransjö, Kjell. "Vem var landshövdingen Pehr Adam Stromberg?", i: Oknytt nr 3–4 1995, s. 73–80.

Rosén, Bo. Pehr Adam Stromberg – omstridd landshövding i Västerbottens län under finska kriget 1808–1809, Umeå 1997.

Stormyr, Harald. Övre Norrlands historia 4, Umeå 1974.

Vleugel, Ellen. "En misskänd Västerbottenshövding. Ett offer för avund och förtal", i: Västerbotten 1926, s. 86–101.

Waller, Sture M. Georg Carl von Döbeln: Studier i Sveriges militäriska och politiska historia 1808–1813, Lund 1947.

STEFAN DALIN

Sven Brännström – en spanienfrivillig från Västerbotten berättar

Det är nu mer än 60 år sedan det spanska inbördeskriget bröt ut. Den 17 juli 1936 gjorde spansk militär uppror mot den spanska republiken. I slutet av mars 1939 hade rebellerna, med general Franco i spetsen och med hjälp av Tyskland och Italien, besegrat republiken. Till republikens hjälp, i dess förtvivlade kamp mot fascismen, reste mer än 45 000 människor från världens alla hörn. Flertalet kom att kämpa i Internationella brigaden.

Från Sverige åkte mellan 500 och 600 man som frivilliga till det spanska inbördeskriget. Av dessa återsåg en tredjedel aldrig Sverige, de är rapporterade som stupade eller saknade. En av de första svenskar som reste till Spanien var Edward Wedin. Han anmälde sig i början av september 1936 till bataljon Gastone Sozzi. Troligtvis var han också den förste svensk att stupa i inbördeskriget. Han dog utanför Madrid den 10 eller 11 september 1936.[1] I Sverige kom engagemanget för Spanien att bli en av de största solidaritetsrörelser vårt land känner till, en solidaritetsrörelse som framför allt engagerade arbetarklassen. Vid en internationell jämförelse kan man konstatera att den svenska spanienhjälpen, per capita räknat, samlade in mest pengar i världen, ca 5,7 miljoner kronor. Dessutom samlade man in varor till ett värde av 1 miljon kronor.[2] I huvudsak leddes insamlingsarbetet av Svenska hjälpkommittén för Spanien (SHfS) men det praktiska insamlingsarbetet, via bl.a. torgmöten, dörrknack-

ning, försäljning av Spaniennålar, utdelning av flygblad, informationsmöten, insamlingar och demonstrationer, genomfördes av arbetarrörelsens organisationer och medlemmar.

Från Västerbotten kom minst 11 man som frivilliga till spanska inbördeskriget.[3] Det var Karl Elof Abrahamsson från Ursviken, Oskar Berg från Skelleftehamn, Sven Fredrik Brännström från Ursviken, Gustaf Adolf Edin från Bastuträsk, Elis Olov Eliasson från Vilhelmina, Johan Ragnar Hörnqvist från Storuman, Johan Sigurd Lundberg från Holmsund, Hans Ruben Ove Olofsson från Umeå, Sigfrid Sandkvist från Skelleftehamn, Hjalmar Stridsberg från Skelleftehamn samt Kurt Sörenssen från Holmsund. Av dessa är Abrahamsson, Edin, Lundberg och Olofsson rapporterade som stupade eller saknade.

I Västerbotten bildades tio spanienkommittéer.[4] De flesta var verksamma i norra länsdelen. Det är omöjligt att fastställa värdet på allt som samlades in i Västerbotten, eftersom insamlingsarbetet inte bara organiserades av de lokala spanienkommittéerna. Flera av de enskilda parti- och fackföreningarna redovisade sina insamlade medel direkt till sin huvudorganisation. Vidare samlades det in kläder, vars värde är ännu svårare att uppskatta.

Den 21 september 1938 beslutade den spanska republikens regering att Internationella brigaden skulle upplösas och att de frivilliga skulle sändas tillbaka till sina hemländer.[5] De avtackades och hyllades den 15 november 1938 i Barcelona av mer än 100 000 människor. Hyllningstal hölls av Dolores "La passionaria" Ibarurri, det spanska kommunistpartiets mest kända ledargestalt, och av republikens ministerpresident Juan Negrín.[6] Han lovade att alla frivilliga skulle få ett spanskt medborgarskap efter det att fascisterna besegrats.

I början av november 1996 var det dags för de spanienfrivilliga som fortfarande var i livet och orkade att resa till Spanien. Denna gång inte för att kämpa mot fascismen och för demokratin, utan för att hyllas av Spanien och dess folk för sina insatser

Några svenska spanienfrivilliga utanför det spanska parlamentet sedan de tilldelats rätten till ett spanskt medborgarskap. Från vänster: Gustav Fridén (Göteborg), Kurt Levander (Påarp), Karl Staf (Helsingborg), Gustav Gunnarsson (Göteborg), Sven Brännström (Ursviken) och Helmut Kirschey (Göteborg).

under inbördeskriget. Från svensk sida reste åtta spanienfrivilliga. Totalt var det över 400 frivilliga, både män och kvinnor, från 31 länder som kom till Spanien för att mottaga det spanska folkets hyllningar och för att fira 60 års-minnet av Internationella brigaden. Allt som allt var det över 1 000 personer som deltog i arrangemanget. Det var följeslagare och släktingar till brigadisterna, reportrar, historiker och folk som av någon anledning ville vara med och hylla brigadisterna och deras insatser.

De första fyra dagarna tillbringades i Madrid. Då invigdes vid Vacia-Madrid – där ett av de avgörande slagen om Madrid

stod – ett monument över de spanienfrivilliga. Vid dessa strider spelade Internationella brigaden en avgörande roll och förlusterna bland de frivilliga var oerhört stora. Vidare var det ett stort offentligt möte i Madrid, i ett fullsatt sportpalats, där Madridborna hyllade brigadisterna. Den svenska gruppen blev under sina dagar i Madrid inbjuden till den svenska ambassaden på en officiell mottagning. Den ena tillställningen avlöste den andra. Många var de som ville tacka och hylla brigadisterna, bl.a. Unión General de Trabajadores (UGT), spanska LO och det spanska socialistpartiet, Partido Socialista Obrero Español (PSOE). På PSOE:s tillställning talade Felipe Gónzalez, Spaniens premiärminister 1982–1995. Den stora händelsen under dessa dagar var mötet i Cortés, det spanska parlamentet, där brigadisterna tilldelades rätten till spanskt medborgarskap.

Efter Madrid gick resan söderut, till Albacete. Under inbördeskriget var denna stad utbildningsort för Internationella brigaden. Där deltog brigadisterna i invigningen av en utställning om brigaden och i en mottagning vid stadens universitet. Resan fortsatte sedan upp till Barcelona, där de tre sista dagarna kom att tillbringas. Där, precis som på alla andra platser som besöktes, fylldes dagarna med officiella mottagningar och arrangemang där de fick mottaga hyllningar från politiker och allmänhet. Det hela avslutades med en stor avskedscermoni i en av Barcelonas sporthallar.

Av de elva västerbottningar som deltog som frivilliga i spanska inbördeskriget finns i dag endast två kvar i livet. Den ene är Sven Fredrik Brännström, som fortfarande bor i sin födelseort Ursviken. Den andre är Hjalmar Stridsberg, bosatt i Storvik, några mil väster om Sandviken. Av dessa två var det bara Sven som var med på resan till Spanien.

Det var i juni 1937 som Sven och hans kamrat Elof Karl Abrahamsson reste till Spanien. Det fanns flera anledningar för Sven att åka som frivillig. I första hand för att hjälpa spanjorerna i deras kamp mot fascisterna. När alla västerlandets demokratier

svek den spanska demokratin kände han sig tvungen att ställa upp. Sven berättar:

Jo det var för att hjälpa spanjorerna i deras kamp mot fascismen. De fick ingen annan hjälp så jag kände jag var tvungen att åka!

I andra hand handlade det om att han ansåg sig kämpa för Sverige i Spanien. Han menade att det var viktigt att bekämpa fascismen så snart som möjligt, innan den spred sig över världen. Han menade vidare – detta med tanke på de segrar som fascismen hade vunnit i Tyskland och Italien – att stoppades den inte i Spanien stod det inte på förrän Sverige angreps av fascismen. Kampen i Spanien var alltså även en kamp för Sverige.

Resan till Spanien gick via Paris. Där fick de bl.a. genomgå läkarundersökning och redogöra för skälen till att de ville åka som frivillig. Efter Paris bar det av med tåg till fransk–spanska gränsen, där de fick gömma sig i lador och skjul i väntan på möjlighet att ta sig över Pyrenéerna. Hela tiden måste de gömma sig för fransk polis och för franska gränsvakter. Efter några dagar fick de klartecken, och färden över Pyrenéerna kunde börja. De marscherade i skydd av nattens mörker.

Väl i Spanien hamnade Sven först på Internationella brigadens utbildningscenter i Albacete. Efter några veckors utbildning placerades han i ett fransk-belgiskt regemente.

Detta fransk-belgiska regemente var mycket ärorikt. De var med i de hårda strider som hade varit om Madrid. Folk hade åkt direkt ifrån Frankrike ut till fronten.

Efter tiden vid det fransk-belgiska regementet, förflyttades Sven till Valencia, till en grupp som hade hand om bevakningen av utländska konsulat och ambassader. Där tjänstgjorde han i någon månad. Sedan bar det för Svens del vidare till Barcelona för tjänstgöring vid partisan- och kontraspionageenheten. Han kom att vara direkt underställd ledningen för de sovjetiska rådgivare som fanns i Spanien. Svens två huvudsakliga uppgifter vid denna enhet var, dels att utbilda republikens partisaner i min- och sprängtjänst, dels att ansvara för vakthållningen vid de

hus där ledningen för de sovjetiska rådgivarna hade sitt kontor. En orsak till att Sven placerades vid partisan- och kontraspionageverksamheten var hans goda skriftliga meriter från rekryten hemma i Sverige. Sven hade gjort sin svenska värnplikt vid ingenjörstrupperna och hade där fått en gedigen utbildning i spräng- och mintjänst. Under rekryten hade han tillgodogjort sig sin utbildning så väl att man försökt få honom att bli stamanställd, vilket Sven dock hade avvisat.

Behovet av välutbildade instruktörer var stort på den republikanska sidan och när man fick upp ögonen för Svens kunskaper blev han snabbt omplacerad till att tjänstgöra som instruktör för partisanerna. Deras huvudsakliga uppgift var att verka mot rebellsidans infrastruktur med minor och sprängmedel och således kom Svens utbildning väl till pass.

Svens chef var en ryss som kallades "general Kotov". Alla ryssar som var i Spanien hade påhittade namn, så även Kotov. Hans egentliga namn var N.I. Eitington, blivande generalmajor i NKVD. Kotov hade hand om det sovjetiska biståndet till republiken. Det var även han som organiserade och planerade mordet på Leo Trotskij i Mexiko 1940. Det var f.ö. i Spanien under inbördeskriget som Kotov rekryterade Jackson, Trotskijs mördare. Jacksons riktiga namn var Ramón Mercaders och han var löjtnant i den republikanska armén.

En kväll när Sven tjänstgjorde som vaktchef anlände Juan Negrin för att tala med Kotov angående ytterligare sovjetiskt bistånd.

Jag släppte in Negrin och hans två livvakter in i huset. Jag ringde upp till Kotov och anmälde att Negrin hade kommit och Kotov sa att det var bara att skicka upp honom. När Negrin började gå uppför trappan gjorde hans två livvakter ansats till att följa med. Jag frågade vart de skulle. Ja de sa att de skulle följa med Negrin upp till Kotov. Jag sa åt dem att det går inte för sig , Negrin är i full säkerhet här och han behöver inte er där uppe. Då började den ena av dem att treva efter sin pistol. Jag frågade honom vad han tänkte göra med den, skjuta i kapp

eller. Hur som helst blev de kvar nere med mig. Efter ett tag så kallade Kotov upp mig till sig och sade att Negrin var lite fundersam över hur vi hade det med säkerheten i huset, det var ju så få vakter. Jag svarade honom att det inte alltid är en fråga om kvantitet utan om kvalitet, och jag är ju svensk och vi svenskar är ju vikingar så det är ingen fara. Då skrattade Negrin och klappade mig på axeln och menade att då var allting bra.

Att Sven var en mycket betrodd och omtyckt medarbetare råder det ingen tvekan om. Inte minst visas detta av två personliga handlingar som han fick under sin tjänstgöring i Internationella brigaden. Det ena säger att han hade rätt att fritt röra sig var som helst inom republikens territorium och detta när som helst på dygnet. Det andra gav honom rätten att inneha en revolver. Tillstånd att bära vapen bakom fronten var mycket ovanligt.

Sven framhäver att kamratskapet, moralen och disciplinen inom den Internationella brigaden var god, inte minst minns han den värme och glädje som han mötte hos de italienska spanienfrivilliga. Tyskarna var han mindre förtjust i, han ansåg att de var översittare. Sven anser att den Internationella brigaden spelade en stor roll i försvaret av den spanska republiken, och inte minst var den viktig för moralen inom republiken. När de reguljära spanska trupperna var hårt pressade sändes allt som oftast brigaden dit till undsättning.

När de spanska förbanden var hårt ansatta av fascisterna så satte man in folk från den Internationella brigaden, några här och några där för att höja moralen. Så fort brigaden anlände började spanjorerna att ropa "Den internationella brigaden är här, Den internationella brigaden är här", och så var det som om att de fick mer mod.

Mottagandet från spanjorernas sida och deras syn på de spanienfrivilliga var mycket positivt, säger Sven. De var glada för all den hjälp de kunde få i kampen mot fascisterna. Enligt Sven var det helt och hållet den tyska och italienska hjälpen till fascisterna som avgjorde kriget till deras fördel. Han säger också att

den hjälp som republiken fick ifrån Sovjetunionen hade stor betydelse för republikens möjlighet att bjuda fascisterna motstånd, utan den, menar Sven, hade kriget avgjorts snabbt.

Vi ställdes mot reguljära tyska, men framför allt italienska arméer, vilka var mycket välbeväpnade.

Den 7 december 1938 återkom 174 svenska spanienfrivilliga från Spanien.[7] En del av svenskarna kom att stanna kvar i Spanien ännu en tid, på grund av sjukhusvistelse, speciell tjänstgöring eller fångenskap. Vid hemkomsten firades de spanienfrivilliga som hjältar. Sven var med i denna stora kontingent. Elof, som hade rest ner tillsammans med honom, återsåg aldrig Sverige. Han stupade vid slaget om Ebro i slutet av juli 1938. Striderna vid Ebro var de sista som Internationella brigaden deltog i. Hemkomsten beredde inga större problem för Sven. När han kom hem var han sjuk i difteri och det tog en tid innan den var botad. Sedan fick han tillbaka sitt gamla arbete.

Det kom bud från den verkstad jag jobbade på innan jag for att det bara var att komma ner och börja jobba. Ägaren var en som i första hand såg till en arbetares kunskaper och han ansåg att jag var duktig och arbetsam.

Under beredskapen höll Sven på att skickas till arbetsläger i Storsien. Det var tre arbetskamrater till Sven, två socialdemokrater och en högerman, som hade gått till polisen och anklagat honom för att vara kommunist och sovjetisk spion. Vid denna tidpunkt låg han i beredskap. Sven blev mitt under en tjänstgöring hämtad av två officerare vilka hade order att föra honom till kompanichefen. Av denne fick Sven veta att han varit föremål för utredning av polisen med misstanke om att vara en risk för landets säkerhet. Men genom kompanichefen som ville ha honom kvar vid kompaniet, slapp han arbetslägret.

En gång under beredskapen blev han trakasserad av ett underbefäl för att han varit i Spanien. Denne hade beordrat att Sven skulle ha kvällsexercis bakom några baracker vid A8:s övningsområde i Boden.

När vi kom ditmarscherande och kom runt dessa baracker var där fullt med soldater. Dessa hade hört att en spanienfrivillig skulle åka på bestraffning av ett underbefäl, så då kom de dit för att visa solidaritet. Hur de fick reda på detta vet jag inte.

Det kändes gott att vara tillbaka till Spanien igen, säger Sven, man har så många minnen därifrån. Väldigt mycket var sig likt, spanjoren är fortfarande väldigt mycket "manaña, manaña" säger han och skrattar.

Arrangemanget var djävligt fint. Det var så fint att se alla dessa människor som ställde upp och hjälpte oss när vi var i Spanien. Alla dessa människor, framför allt de unga, som hälsade oss och tog våra händer för att visa sin uppskattning, fantastiskt! Vad det sedan gäller det här medborgarskapet, eller rätten till spanskt medborgarskap som vi frivilliga har fått, så kan man säga att cirkeln är sluten. Negrins löfte till oss om ett spanskt medborgarskap efter det att fascismen hade besegrats har uppfyllts!

Sven återkom ofta under vårt samtal till hur fint arrangemanget var och vilket positivt bemötande som de frivilliga fick från de spanjorer som de mötte under jubileumsresan. Inte minst påpekar han det stora antalet ungdomar som de träffade under resan och den uppriktiga tacksamhet som de visade. En överväldigande del av den stora personalstyrkan bestod av ungdomar i 20–23 års åldern, vilka alla arbetade ideellt under de två veckor som arrangemanget pågick. Flera av dessa fick frågan varför de engagerade sig i detta, någonting som kunde tyckas höra till det förgångna. Svaret de gav var att de frivilliga kom för sextio år sedan för att hjälpa oss, och nu är det vår tur att hjälpa dem.

På frågan om Sven någonsin har ångrat att han reste som frivillig till spanska inbördeskriget svarade han så här:

Nej aldrig! Tvärtom är jag glad för att jag åkte. Det har betytt mycket för mig. I Spanien fick jag uppleva en stor och stark solidaritet, människor emellan, och så fick jag ju träffa människor från länder jag nästan inte visste fanns.

Vad man avslutningsvis kan säga om det västerbottniska engagemanget för Spaniens sak är att det var förhållandevis lågt vid jämförelse med t.ex. Värmland, som hade ungefär lika många invånare som Västerbotten. Där bildades 39 lokala spanienkommittéer och minst 23 värmlänningar reste till Spanien som frivilliga.

Förklaringarna till dessa skillnader är flera, en är nog skillnader i politisk struktur som fanns mellan Västerbotten och Värmland. I Värmland hade vänstern ca 60% av rösterna i valet 1936 medan i Västerbotten de borgerliga hade 60% av rösterna i samma val.

Att merparten av de västerbottniska spanienkommittéerna och huvuddelen av de frivilliga kom i från Skellefteåtrakten och Holmsund visar med önskvärd tydlighet kopplingen mellan en förhållandevis stark arbetarrörelse och ett lokalt engagemang för Spanien.

Korrekturnot: Sven Brännström avled efter en tids sjukdom i slutet av augusti 1998.

Noter

1 De svenska spanienfrivilligas kamratförening; Fritt Spanien nr 1. Stockholm 1980.

2 Lundvik, B., Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget 1936–1939. Uppsala. 1980, s. 93.

3 Lundvik 1980, s. 197ff.

4 Spanienhjälpen. En redogörelse över svenska hjälpkommittén för Spaniens verksamhet under tiden 9 oktober 1936 – 31 augusti 1938. Stockholm 1938, s. 44.

5 Lindbæck, L., Internationella brigaden. Stockholm 1939, s. 161.

6 Thomas, H., Spanska inbördeskriget. Ystad 1978, s. 677.

7 Lundvik 1980, s. 130.

CHRISTER NORDLUND

Förädling på hög nivå

FURA och kampen för de fjällnära skogarna

> Jag önskar att jag med ens kunde avvärja hotet mot skogarna och tala folket och dess förespråkare tillrätta: Landet tål inte mer! Markens människor tål inte mer, inte renarna, inte de vilda djuren och fåglarna.[1]

"Tänk er bilden av en skog där vart och vartannat träd är en torraka. Med förmultnande stammar – lågor – spridda över marken. En skog där de äldre träden är mycket grova, ofta satta till sin byggnad. Och där fjällmassiven bildar en fond bakom trädridån. Detta är fjällskogen."[2] På detta vackra, naturromantiska sätt kan de gamla fjällnära skogarna i Sveriges norra inland beskrivas. Formuleringarna är, signifikant nog, hämtade från Svenska Turistföreningens tidskrift *Turist*. De fjällnära skogarna, liksom all annan skog i Sverige, kan å andra sidan också betraktas som blott en samling träd, vars främsta syfte är att bli ekonomiskt lönsamt virke eller pappersmassa. Ur detta perspektiv har skogen inte samma estetiska och emotionella värde, den är snarare "Spretig och knotig, nästan ful", som det uttrycks i tidskriften *Skogsindustriarbetaren*.[3] Vilken beskrivning vi föredrar bestäms, bland annat, av den natursyn vi har.[4]

Synen på, liksom hanteringen av, skogen har länge varit tämligen oproblematisk i Sverige, åtminstone ur ett miljöetiskt perspektiv.[5] Det dominerande synsättet under 1900-talet kan sägas karaktäriseras av ett industriellt och modernistiskt exploate-

ringstänkande.[6] Syftet har främst varit att *förädla* skogen, i betydelsen öka och förbättra avkastningen av skogsodlingen.[7]

Sedan några decennier tillbaka är denna natursyn inte längre allenarådande. Förvisso instiftades, som bekant, nio nationalparker redan 1909, samma år som Svenska naturskyddsföreningen bildades.[8] Och verksamheten med att märka ut naturreservat har fortsatt efter hand. Men det dröjde fram till 1960-talet innan det traditionella tänkandet om naturen började problematiseras. I början av 1970-talet startade debatten om det moderna skogsbruket på allvar, och 1974 skrevs en ny bestämmelse in i skogsvårdslagen: "hänsyn skall tas till naturvårdens intresse". Synen på naturen och skogen är sedan dess både förändrad och mångfasetterad. Innebörden i begreppet 'förädling' är idag långt ifrån självklar.

Syftet med denna artikel är att berätta historien om den Norrländska miljöorganisationen FURA (Fjällnära Urskogars Räddningsaktion). FURA grundades 1984 för att lyfta fram en annan natursyn än den traditionella, framför allt beträffande synen på de fjällnära skogarna.[9] Dessa skogsområden hade länge fått stå orörda, men riskerade vid denna tidpunkt att tas i bruk på samma sätt som resten av den svenska skogen. Efter hand utvecklades denna problematik till att bli en av 1980-talets mest omdebatterade naturvårdsfrågor i Sverige. FURA kom således att stå för en annan typ av miljöetik, vilken värnade om bevarandet av ekosystemen i sin helhet. Detta hade, menade man, ett annat och större värde än det ekonomiska. FURA:s uppgift blev att på olika sätt kämpa för detta värde; en kamp som till viss del kom att ge resultat.

FURA, liksom många andra ideella miljöorganisationer har fått mycket uppmärksamhet i media. Medlemmarna har, i förhållande till andra medborgare, ofta framstått som radikala, ja, till och med som fundamentalister. Skogsbolagen och de privata skogsägarna har av förståeliga skäl känt sig hotade och värnat om sina rättigheter. I denna betraktelse vill jag emellertid försö-

ka beskriva fjällskogsdebatten utifrån FURA:s perspektiv. Det handlar således inte om en fullständig studie över fjällskogsfrågan i sin helhet. Min förhoppning är att på detta sätt kunna visa på det mycket relativa i begreppet "förädling". Till syvende och sist handlar det om värden och värderingar – och sådana är som sagt aldrig självklara.

Bakgrund

Fram till 1980-talet hade de fjällnära skogsbältena i Sverige i stort sett undgått flottningsepokens dimensionshuggningar, utbyggnaden av skogsbilvägar och det moderna storskaliga skogsbruket. Viss mänsklig påverkan hade förekommit, men inga större ingrepp hade skett. Detta förhållande har många

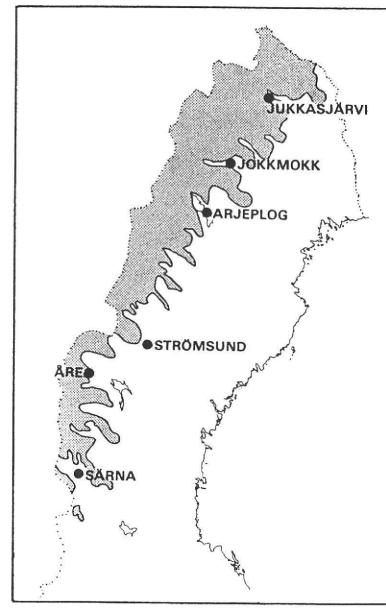

Fig. 1. Det fjällnära skogsområdet. Ur SNF:s årsbok, 1987.

orsaker. Redan år 1903 infördes den skogsskyddslag, som kom att ge den fjällnära barrskogen (övergångszonen mellan kalfjäll och normal barrskog) ett gott skydd. Sviterna av den lilla istiden (ca 1300-1880) gjorde vidare att klimatet ännu var förhållandevis bistert. Föryngringen i de fjällnära skogarna gick långsamt, merparten av de plantor som slog rot dog i ung ålder och även äldre träd drabbades svårt. Att bedriva skogsbruk i dessa kalla områden var inte realistiskt, varför de lämnades till framtiden.[10]

Under 1920-talet började det nordiska klimatet bli allt gynnsammare. Nya plantor spred sig långsamt upp i fjällskogarna, plantor som under 1950- och 1960-talen hade vuxit upp till träd. Även skogs- och trädgränserna kom att avancera uppåt. Samtidigt som klimatet förändrades ökade också den presumtiva avverkningsytan, vilket bl.a. ledde till att skyddsskogsparagrafen modifierades i skogsvårdslagen år 1948.[11] Fortfarande saknades dock tillräckliga kunskaper för att lönsamt bruka denna mark, och år 1952 beslöt Kungliga Domänstyrelsen "att de klimatiskt och ekonomiskt svagaste markerna skola avskiljas genom en s.k. skogsodlingsgräns, ovanför vilken särskilda bestämmelser skola gälla".[12] Sedan dess har 'fjällnära skog' betraktats som skogen ovan denna skogsodlingsgräns (SO-gräns).[13] Sammantaget rör det sig om ett drygt hundra mil långt skogsbälte, från nordvästra Dalarna till nordligaste Lappland, totalt ca 1,5 miljoner hektar produktiv skogsmark. 1985 kom dock den första definitionen av fjällnära skog i en officiell text. I Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till §19 i skogsvårdslagen står: "Med fjällnära skog avses tills vidare skog, inom området för svårföryngrad skog, som är belägen ovanför skogsodlingsgränsen enligt riksskogstaxeringen".[14]

Även om 'fjällnära skog' förvisso har kommit att betraktas som ett ekologiskt begrepp, går det naturligtvis inte att exakt separera skog där föryngring är oproblematisk från skog där det motsatta förhållandet råder. Gränsdragningen utfördes emellertid efter tre somrars fältstudier, som forskare från statens skogs-

forskningsinstitut deltog i. Men gränsen betraktades endast som preliminär. Med ny forskning förväntade man sig att så småningom kunna höja den ytterligare och därmed utöka skogsbruket.[15] Efter att Norrlands sönderhuggna kronoskogar under SO-gränsen hade reparerats "torde gränsen i många fall kunna flyttas upp", som den legendariske naturvårdaren och domänverkschefen Erik W. Höjer formulerade sig.[16]

Även om vissa justeringar av gränsdragningen kom att göras, skedde endast blygsamma ingrepp på dessa marker. Och så sent som 1978, då Naturvårdsverket och skogsstyrelsens ledning var ute på en gemensam resa i fjällområdet, framhöll domänverkets representanter att någon omprövning av skogsodlingsgränsen ännu inte var aktuell.[17] I ett yttrande till rapporten *Skog för framtid* skrev Domänstyrelsen samma år: "Några stora ändringar av skogsodlingsgränsens läge kan verket dock inte förutse för överskådlig tid".[18] Naturvårdsverket förespråkade även att ett absolut avverkningsförbud i de fjällnära skogarna borde införas, eftersom det endast var den mark som ägdes av Domänverket som var skyddad av SO-gränsen. På den övriga marken, dvs. den halva som utgjordes av allmänningar och ägdes av privata skogsbolag och privatpersoner, var det fritt fram att avverka.[19]

Emellertid kom frågan uppenbarligen i ett annat läge då Domänverkets skogar fördes in under den nya skogsvårdslagen, år 1980. Från och med nu skulle samma regler gälla för verkets skog som för den övriga svenska skogen. Domänverkets styrelse började spekulera i att avskaffa skogsodlingsgränsen helt och hållet, och i november 1982 upphävdes gränsen formellt.[20] Den tidigare jungfruliga marken nyindelades snart för aktivt skogsbruk och ett första förslag lades på att drygt 80 000 hektar skulle tas i bruk.[21] Konjunkturen var nu ekonomiskt gynnsam och staten började även gå in med ekonomiskt stöd till skogsbruket för att dra skogsbilvägar och genomföra återväxtåtgärder. Även regionalpolitiska subventioner för transportkostnader från de avlägsna skogarna kom att införas.[22]

Under början av 1980-talet inledde så Domänverket mindre avverkningar i dessa områden. Ur Domänverkets perspektiv handlade det i allt väsentligt om att ytterligare 'förädla' den svenska naturresurs, som skogen utgör. Skogsindustrin ämnade så att säga ta ännu ett steg i sin utveckling. Problemet var att inte alla parter var eniga om att detta verkligen innebar en förädling av skogen. Även om området inte varit särskilt uppmärksammat tidigare, förutom av dem som levt i närheten, gjorde sig röster snabbt hörda från skogsforskare, samer, Svenska naturskyddsföreningen (SNF) och den övriga miljörörelsen, men även från Naturvårdsverket och Kungliga Vetenskapsakademien.[23] "De negativa rubrikerna haglade i tidningarna", skriver miljöjournalisten Henrik Ekman i SNF:s årsbok *Fjällskog* (1987).[24] Även om SO-gränsen upphört att gälla levde den uppenbarligen kvar i många människors medvetande.

Under våren 1984 utbröt därför en omfattande debatt, bland såväl naturvårdare och samer som journalister och riksdagsledamöter, om huruvida det var lämpligt att ta de orörda skogarna i bruk.[25] Var det verkligen en förädling som skulle äga rum, eller var det måhända en försämring?[26] Det är i ljuset av detta vi skall se miljöorganisationen FURA:s tillkomsthistoria.

Ingreppens risker

Innan vi närmare går in på FURA skall vi kort beröra en viktig anledning till att Domänverket trots allt kom att ligga tämligen lågt beträffande nyavverkning: föryngringsproblematiken.

Vissa skogsforskare hävdade tidigt att kunskapen om plantering och tillväxt i dessa områden ännu var alltför ringa. Risker fanns att det helt enkelt inte gick att åstadkomma ny skog efter slutavverkning.[27] Dessutom hade man ännu mycket ofullständiga uppgifter om fjällskogens värden ur naturvårdssynpunkt. Ett uppmärksammat seminarium med paneldebatt mellan

skogsforskare och företrädare för Domänverket arrangerades bland annat vid institutionen för Skoglig produktionslära vid Umeå universitet i januari 1984.[28] Synpunkter från båda håll lades fram, men det bestående intrycket var att det ännu var bäst att ligga lågt med avverkningen. Långsiktig och bred ekologisk forskning borde först påvisa att ingreppen kunde ske utan risker för ödesdigra konsekvenser i framtiden.[29] För att ytterligare manifestera problematiken författade fyra skogsforskare därefter ett brev till regeringen, där man vädjade om avhållsamhet från alla typer av ingrepp ovanför den tidigare SO-gränsen.[30]

Detta förhållande ledde till att Domänverket beslöt att tills vidare stoppa all verksamhet ovan SO-gränsen och först undersöka noggrannare hur situationen förhöll sig.[31] Nya möten mellan skogsforskare och Domänverket kom till stånd, exkursioner utfördes och forskningsuppdrag introducerades.[32] Bland annat utfördes en omfattande urskogsinventering i samarbete mellan Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen samt berörda läns- och skogsstyrelser.[33]

Domänverket var alltså inte ointresserat av vilka konsekvenser avverkningen skulle komma att få. Tvärt om ville man försäkra sig om att skogen faktiskt växte upp igen, här liksom i Sveriges övriga skogar, så att arbetet blev ekonomiskt lönsamt. Efter skogsbrukets dåliga resultat fram till 1960-talet hade riksdagen gett tydliga signaler: skogsbrukets inriktning skulle vara strikt ekonomisk.[34] Denna natursyn kan ses som ett exempel på typisk modernistisk hushållning med naturresurserna och miljön.[35] De grundläggande föreställningarna var att naturen gick att förstå, att naturen gick att kontrollera och att naturen var underordnad människan.[36] Den rådande miljöetiken i detta fall är således helt "antropocentrisk": skogen var en naturresurs för samhället och en ekonomisk resurs för skogsägarna. Denna resurs fick inte förstöras. För att försäkra sig om resursens långsiktiga tillgång, gällde det således att hushålla med den.[37] Hållningen kan dock formuleras på olika sätt. Ett extremt exempel

är förre generaldirektören vid Domänverket tillika ordföranden i skogsvårdsförbundet Per Sköld, som 1978 menade att: "Allt dagens tyckande om restriktioner på skogsbruket är egentligen intresselöst. Det som är företagsekonomiskt riktigt är också riktigt för samhället."[38] Budskapet var enkelt: hugg så mycket som möjligt så länge exporten är lönsam![39] Men – se till så att skogen växer upp igen.

Samtidigt växte debatten i media, där frågan om möjligheten att få upp ny skog efter avverkning gavs stort utrymme. Och parallellt följde diskussionen om möjligheterna och riskerna med att ersätta de inhemska trädslagen med exoter, som klimattålig nordamerikansk Contorta-tall. I Svenska Naturskyddsföreningens tidskrift *Sveriges Natur* nr 4 1984, menade t.ex. Olle Zackrisson, professor vid Skogshögskolan i Umeå, att inget annat land än Sverige går så hårt åt skogarna och att det är en skandal att Domänverket får handla på det sätt det gör. Löftet att återplantera skog efter avverkning uppfattas som fullständigt ohållbart, inte minst genom de metoder, som i stor skala förväntas användas: radikal hyggesplöjning och plantering av utländsk Contorta-tall. "Contorta och andra utländska trädslag måste bekämpas", hävdade å sin sida den stridbare författaren Hans Andersson från SNF:s Jokkmokkskrets och ansåg att frågan gällde att skydda stora, orörda skogsområden – inte att byta ut dem mot nya.[40]

Det var som sagt en omfattande diskussion om just föryngringsproblematiken, väl stor och ensidig enligt vissa. Två av dem som emellertid tidigt försökte bredda debatten var skogsforskarna Mats Hagner och Per-Ove Bäckström. Vid en exkursion för skogsvårdsförbundet uppmanade Hagner till att endast mogna träd borde skördas och att de unga plantorna skulle släppas fram successivt. Hagners tes var att man i dessa fjällnära områden borde använda den beståndsföryngring som naturen själv ställde till förfogande, för att därmed slippa kalhuggning.[41] Hagner skrev även ett uppmärksammat brev till statsmi-

nister Olof Palme, i vilket han hävdade att skogsnäringens uppgifter om överlevnad hos föryngringar i den fjällnära skogen var missvisande.[42] Detta var inte populärt i skogsnäringens ögon; t.ex. anklagade skogsvårdschefen Svante Fahlgren honom offentligt för att ha personliga politiska motiv. Följden blev att samtliga Hagners forskningsanslag avvisades och att han i förlängningen gick miste om den forskargrupp som han samlat omkring sig.[43]

I tidskriften *Skogen* pläderade Bäckström å sin sida för att lyfta upp en rad andra frågor i ljuset. Vilket sätt att utnyttja de fjällnära skogarna medför egentligen de mest positiva effekterna för Sverige i helhet, sett på lång sikt? Vilken betydelse har de fjällnära skogarna för arbetstillfällen, rennäring, forskning, undervisning, friluftsliv, turism och framför allt: för biodiversiteten?[44] Bäckström ställde frågorna, men tog inte ställning. Hans intresseområde var föryngringsproblemet och de andra frågorna lämnades öppna tills vidare.

Grundandet av miljöorganisationen FURA

1980-talets början var en tid då miljömedvetandet slog rot i Sverige på allvar, såväl inom politiken som bland allmänheten. Kärnkraftsomröstningen 1980 väckte starka känslor och delvis i samband med detta bildades Miljöpartiet 1981. I maj 1983 öppnade den internationella miljöorganisationen Greenpeace sitt kontor i Göteborg. Ett år senare hade man 3 000 svenska stödmedlemmar; efter några år över 100 000.[45] Miljörörelsen från 70-talet och framåt kom i det närmaste att utvecklas till en folkrörelse.[46]

I Jukkasjärvi föddes sommaren 1984 idén att bilda den norrländska miljöorganisationen FURA: Fjällnära Urskogars Räddningsaktion.[47] Namnet, och tallen som symbol, var förmodligen valt med omsorg, inte bara innehållsmässigt utan även metafo-

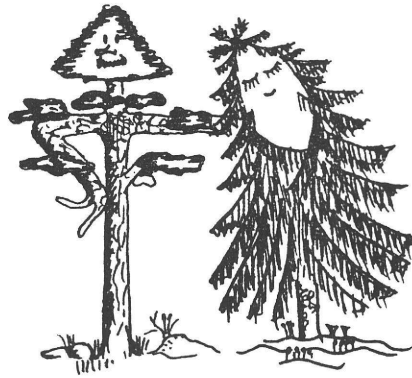

Fig. 2. Tallens förhållande till granen. Furan nr 1, 1988.

riskt. Till skillnad från granen har tallen, från Linné till Heidenstam, fått en rad positiva övertoner. Den har betraktats som värdefull och ståtlig, tålig och hård. "Det är något av ett värn och pallisad i själva ordet", skriver miljöhistorikern Sverker Sörlin, "medan granen kan ge associationer till något vekare och slokande".[48]

Utgångspunkten för FURA:s arbete var, som namnet antyder, att verka som en motståndskraft mot den planerade avverkningen av de fjällnära skogarna. Enligt grundarna hade frågan inte uppmärksammats tillräckligt av SNF, utan något nytt måste till. Vi skall nedan följa FURA:s kamp och studera såväl deras ståndpunkter som metoder. Som vi kommer att se skiftade strategierna efter hand.

En tidig och mycket uppmärksammad insats utfördes i och med "Aktion för fjällnära skogar" i Umeå den 31 oktober 1984. Några dagar tidigare hade en rapport från skogsforskare presenterats vid en presskonferens på Skogshögskolan i Umeå.[49] Rapporten var ett resultat av det uppdrag man fått av Domänverket. Forskarna ställde sig här mycket kritiska till Domänverkets planer och menade bl.a. att en eventuell avverkning måste

ske med mycket skonsammare metoder än planerat.[50] Vidare var 91% av forskarna vid Skogshögskolan mot avverkningen av de tre urskogsområdena Dellikälven, Pärlälven och Kirjesålandet. En viktig anledning till skogsforskarnas utspel var att riksdagens jordbruksutskott skulle behandla frågan om de fjällnära skogarna i november. Och detta var även anledningen till att denna grupp 'FURA-ungdomar', tillsammans med SNF:s Umeåkrets, arrangerade den lokala aktionen i Umeå.[51]

Syftet med aktionen var att förmå den socialdemokratiska regeringen att avstå från den hotande skogsskövlingen. I en rad uttalanden månade deltagarna om de tre direkt hotade områdena och kritiserade det storskaliga kalhyggesjordbruket i övriga hotade områden. Den planerade avverkningen jämställdes på ett dramatiskt sätt med regnskogsskövlingen. Aktionen fick viss uppmärksamhet, och i dagstidningarna *Västerbottens-Kuriren* och *Västerbottens Folkblad* kunde man dagen därpå beskåda en ung kvinna, stående på torget med en flygbiljett i handen, en biljett som ungdomarna för egna pengar köpt till dåvarande statsminister Olof Palme. Intentionen var att bjuda Palme till FURA:s kommande seminarium i Jokkmokk.

Även om Palme lyste med sin frånvaro,[52] grundades FURA officiellt genom ett konstituerande årsmöte i Jokkmokk den 10 november.[53] En styrelse, med Marie Kvarnström från Kiruna som ordförande, tillsattes och en rad stadgar fastslogs.[54] De övriga ledamöterna var Åke Aronsson, Britt Inger Andersson, Anders Lundqvist, Lars Igeland, Karin Lindahl, Ulf Edmanson, Leif Kullman och Hans-Gunnar Norman.[55]

Två principiella målsättningar antogs vid detta möte. Den första innebar en direkt kamp för att skydda och bevara en rad naturmiljöer, ovanför den före detta SO-gränsen. Till dessa platser räknades samtliga urskogsområden, som redovisats i Naturvårdsverkets urskogsinventering, och andra jämställda urskogsområden; områden som hyser hotade skogstyper, flora och fauna, samt övriga viktiga betesmarker för samernas rennä-

ring. Den andra målsättningen var att få till stånd en strukturell förändring av skogsbrukstekniken inom de övriga områdena ovanför SO-gränsen samt i vissa fjälldalar. Man menade att högmekaniserat och storskaligt skogsbruk borde bytas till ett traditionellt småskaligt bruk för husbehovsanvändning.[56] Vägdragningar, kalavverkningar, markberedning och andra ingrepp som följde i det moderna skogsbrukets fotspår skulle bekämpas. FURA ville med andra ord inte förbjuda allt skogsbruk ovan SO-gränsen, men man arbetade för att det borde anpassas till övriga intressen än de rent ekonomiska.

Intentionen var redan från början att inte bli en traditionell intresseförening, endast bestående av enskilda medlemmar. Syftet var snarare att fungera som en "samorganisation" för såväl personer som grupper och andra redan verksamma organisationer, som på ett eller annat sätt riskerade att drabbas av den planerade avverkningen. "Vi vill samla organisationer, grupper och enskilda som vill verka för att det okänsliga och schablonmässiga storskogsbruket i de fjällnära gammelskogarna stoppas", som det formulerades vid ett senare tillfälle.[57] Arbetet skulle ske ideellt och vara partipolitiskt obundet. Det var den gemensamma frågan om att rädda de fjällnära urskogarna från avverkning som var den förenande länken för de personer, samebyar, sameföreningar, politiska ungdomsförbund, turistanläggningar, hembygdsföreningar, naturskydds- och jaktvårdsföreningar, som kom att ingå.[58] Som kuriosa kan nämnas att även kung Carl XVI Gustafs Jaktsällskap tillhörde FURA från och med 1987.[59]

FURA-filosofin

Det finns många sätt att sociologiskt avgränsa och förstå gruppbildningar av människor. En teori som lämpar sig väl för FURA är den vetenskapsteoretiska tankekollektivmodell som förknip-

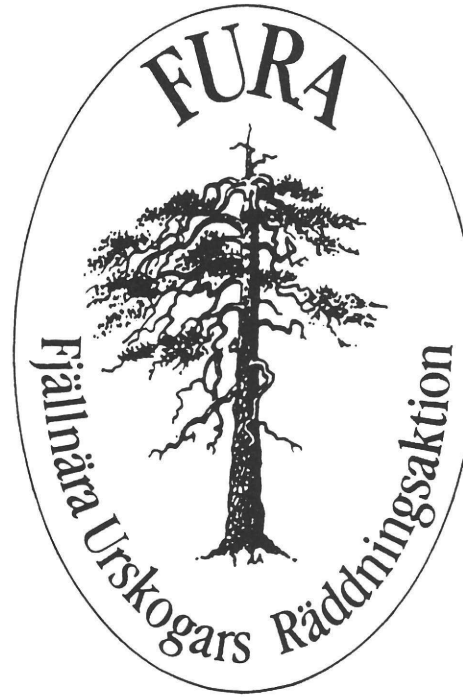

Fig. 3. FURA:s logotype.

pas med Ludwik Fleck.[60] Fleck definierar stabila tankekollektiv som en organiserad gemenskap av människor, som utbyter tankar och står i tankemässig växelverkan med varandra. Dylika kollektiv skapas ofta av sociala grupperingar, som sluter sig samman utifrån något gemensamt intresse. Småningom utvecklas en viss kultur och en särskild tankestil. Denna tankestil bygger på de gemensamma tankebildningar som medlemmarna har, t.ex. vetenskapliga idéer, föreställningar om verkligheten, normer och värderingar eller ideologi.

Karakteristiskt för ett tankekollektiv är att medlemmarna är indelade i två nivåer eller kretsar. Det finns ofta en mindre, esoterisk kärna med maktfunktion och en större, exoterisk grupp av sympatisörer. Närmast tankestilen står den esoteriska

kretsen, som ansvarar för att idéerna förs ut till den exoteriska kretsen. Genom en socialiseringsprocess utvecklas på detta sätt en tankesolidaritet som skapar ett stämningsläge eller samförstånd. Dessa strukturella särtecken verkar som likriktande sociala krafter och leder till att en gemensam anda infinner sig, som i sin tur underbygger tankestilens tillförlitlighet. Emellertid är denna tankestil mer eller mindre skild från det vedertagna och allmänt accepterade, varför tankekollektivet gärna framstår som felaktigt och suspekt.

Detta tycks på alla punkter stämma in på FURA. Utifrån ett gemensamt intresse om den fjällnära skogen anslöt sig ett antal tämligen olikartade människor och föreningar till organisationen: samer, skogsforskare, lärare och andra allmänt naturintresserade och miljömedvetna människor. Tillsammans utvecklades genom styrelsen (den esoteriska kretsen) och medlemmarna (den exoteriska kretsen) en ideologi byggd på gemensamma värderingar. Man kan här tala om en form av miljöetik, men också, tror jag, om en speciell "FURA-anda" som delades av de aktiva. Beroende på värderingarnas karaktär blev också FURA betraktad som en udda och fundamentalistisk organisation. Med Michel Foucault skulle man kunna säga att den tankestil som FURA företrädde befann sig utanför den rådande "skogsdiskursen".[61]

Varför var då denna gemensamma fråga egentligen så viktig och vilka var de värderingar som medlemmarna delade? I informationsblanketten "FURA – Fjällnära Urskogars Räddningsaktion" listas fyra huvudskäl som vi känner igen från Per-Ove Bäckströms ovan nämnda artikel, och vars innehåll allt som oftast återkom i den fortsatta debatten. Dessa skäl var miljön, samekulturen, arbetstillfällena och rekreationsvärdena.[62]

De fjällnära skogarna i Sverige lyfts här fram som en unik del av Europas sista större sammanhängande vildmark: ett väglöst land med oreglerade vattendrag och sjöar, med ett rikt djur- och växtliv, som nu hotas vid skogsavverkning. Floran och faunan

gäller inte bara direkt iögonfallande arter, som björn, lo, kungsörn, utan även lägre arter som vedsvampar, lavar och insekter. En av dessa betydelsefulla arter är hänglaven, som är en bärande komponent för samernas renskötsel under vinter och vår. Under förvinter och högvinter är marklavarna det viktigaste betet. Men längre fram på året, då snötäcket blivit tjockt och skaren hård, är trädlavarna en nödvändighet för renarna. För renskötselns skull måste dessa lavar vara rikliga, även framgent.[63]

Turismen betraktas vidare som en växande, om än föga nyttjad, näring längs fjällkedjan, som på sikt skulle kunna erbjuda minst lika många arbetstillfällen som skogsnäringen. Slutligen beskrivs de fjällnära skogarna som ovärderliga rekreationsområden, genom möjligheterna till jakt, fiske och friluftsliv.[64] Detta angick både de människor som faktiskt levde i närmiljön och alla andra presumtiva urskogsbesökare. Värnandet om möjligheterna för de kommande generationerna var starkt. Som FURA-medlemmen Elisabeth Mellqvist skriver i betraktelsen "En 'hemmafrus' tankar": "Så visst måste vi låta fjällskogen fortsätta att leva sitt eget liv, för sin egen skull och för din, min, alla Pellars och alla Pelles Pellars skull långt, långt, länge...in i framtiden."[65] Ett annat bevarandeargument som senare lyfts fram är även de kulturvärden som finns i de fjällnära skogarna, t.ex. bevarade barktäkter, ämneshuggningar och forntida boplatser.[66]

Mot bakgrund av detta och det faktum att skogsbruket i Sverige redan förfogade över nästan 100% av skogsmarkerna nedanför SO-gränsen, fann FURA värdena i ovanstående argument betydligt högre än den eventuella ekonomiska vinst som en planerad avverkning ovan SO-gränsen skulle ge.[67] Att skogsbruket – Domänverket, de stora skogsbolagen och enskilda skogsägare – ensidigt skulle få avgöra dessa skogars framtid ansågs felaktigt, oavsett om det gick att föryngra skogen efter avverkning eller inte; oavsett om Contortan skulle överleva eller inte.[68]

Fig. 4. Bild från häftet "Matskan hotad natur", som trycktes av Vilhelmina Naturvårdskrets, SNF (1985).

> Debatten har hittills koncentrerats kring om det går att få upp ny skog eller inte, eller om skogarna skall offras under politisk utpressning om arbetstillfällen. Men även om det skulle gå att få upp ny skog, går mycket av övriga värden förlorade. Varken renar, vilda djur, jägare eller turister väljer harvade hyggen eller jämngamla virkesåkrar![69]

Hos FURA finner vi alltså en annorlunda miljöetisk ståndpunkt än "hushållandet", vilken enkelt kan kallas för att vilja bevara naturmiljön.[70] Detta handlar i första hand om en bevarandeekologisk miljöetik snarare än en hållbar ekonomisk. Etiken kan därför till viss del även sägas vara ekocentrisk och biocentrisk; ekosystemet, och i förlängningen de enskilda växt- och djurarterna, har ett värde i sig som bör beaktas.[71]

Förutom detta kommer också FURA:s värnande om samekulturen och dess existensberättigande, oavsett om den ur nationalekonomisk synpunkt var lönsam eller ej. Samernas intressen kom alltid att prioriteras högt, inte minst eftersom FURA i stor utsträckning bestod av sameorganisationer. Den renskötande samen Olof Johansson fungerade under lång tid som FURA:s ordförande.[72] Bortsett från en period 1991 var Johansson ordförande från 1987 till 1995.

Liksom hos många andra miljögrupper vilar alltså FURA:s argument på moral snarare än på ekonomiska intressen. I ett brev formulerar sig den aktive FURA-medlemmen och ekologen Stig-Olof Holm på ett talande sätt:

> Forskningen kring möjligheterna att få fram härdigt plantmaterial [...] kan mycket väl lyckas till den grad att återbeskogningen inom rimlig tid blir möjlig tom i den subalpina zonen. Då står man där utan hållbara argument. Nej argumenteringen måste bygga på det moraliska ansvaret mot miljön. Att vi ska sätta tak på vår expansion på grund av vikten av hänsynstagande mot andra organismer.[73]

Detta perspektiv i frågan var förvisso inte unikt för FURA. Mycket inspiration hade hämtats från t.ex. de ovan nämnda skogsforskarna vid Umeå universitet och SLU. I sitt brev till Olof Palme skrev professor Mats Hagner att: "Våra fjällnära skogar har långsiktigt ett större nationellt värde om de får förbli orörda av avverkningar och utan skogsbilvägar".[74] Just begreppet "nationellt värde" var centralt. Som man senare formulerar sig i tidskriften *Furan*: "Fjällskogarna är en miljö och naturresurs. Hur resursen skall användas är inte enbart inlandskommunernas angelägenhet utan hela samhällets".[75]

I det ovan nämnda brevet fortsätter Holm med att diskutera miljökampens verkliga syfte: att korrigera hela samhällsutvecklingen. Och detta kan aldrig ske endast på teknisk väg, utan det är inom den sociala-kulturella sektorn och i tänkandet i sig, som de mera långsiktiga lösningarna på den globala miljökrisen går att finna. Detta handlar i lika hög utsträckning om miljö som om solidaritet: att få till stånd en rättvisare fördelning av resurserna på en global nivå. Därmed ansluter sig åtminstone Holm även till den riktning som brukar benämnas "socialekologi". "Social ecology envisions a world in which basic human needs are fulfilled through an economic restructuring that is environmentally sustainable", enligt miljöhistorikern Carolyn Merchant.[76]

Hur når man då dithän, frågar sig Holm. Svaret är att låta en demokratiskt tillsatt världsregering fördela resurserna till varje individ utifrån Maslovs behovspyramid. Därefter krävs en form av 'världssamvete' för att behålla denna nivå. Ett första steg är dock att allmängiltig humanekologisk kunskap sprids över jordklotet och att befolkningsökningen bromsas. "Allt detta", skriver Holm, "måste i grunden vila på information–ansvar–solidaritet".

Omsorgen om jorden i allmänhet och naturen i synnerhet var en inriktning som accentuerades allt eftersom. Viss inspiration hämtades senare från miljö- och utvecklingsrapporten *Our Common Future* (Brundtlandrapporten), som publicerades 1987 och

från andra miljöorganisationer som Greenpeace och Naturskyddsföreningen. Även den internationella miljökonferensen i Rio 1992 påverkade förstås FURA och dess medlemmar. Olof Johansson poängterade dock att miljöfrågan trots allt gällde vars och ens ansvar – och detta fick inte glömmas bort i den globala storpolitiken.

> Det är inte internationella miljökonferenser typ den i Rio som kan rädda världen. De kan tjäna som forum för att uppmärksamma oss på vad som sker på det globala miljöområdet, men till sist är det ändå Du och jag som har det slutgiltiga avgörandet i vår hand.[77]

Johansson avslutar sin artikel med följande humanekologiska formulering: "Vi får aldrig glömma att människan bara är en del av naturen och att vi inte har rätt att sätta oss över dess naturliga förlopp".[78]

Utan några negativa implikationer anser jag att man slutligen kan definiera FURA:s verksamhet som "radikal ekologi". Med detta vida begrepp menas, enligt Carolyn Merchant, en verksamhet som har sin grund i industrisamhällets miljökris, som kämpar för att förhindra dominerandet av naturen och även dominerandet av raser, klasser och kön. Utgångspunkten är insikten att människan inte längre kan fortsätta att exploatera naturen hur som helst och att industrisamhället inte längre får förstöra förutsättningarna för urbefolkningarna. För att lyckas med detta strävar man inom den radikala ekologin efter att upprätta en ny form av etik för hur miljö och människor skall behandlas, en etik som skall leda till en hållbar utveckling, såväl miljömässigt som socialt och kulturellt.[79]

FURA:s inledande verksamhet

Beträffande FURA:s verksamhet måste man betrakta den som synnerligen pragmatisk. Man hade en gemensam uppgift, som

till nästan varje pris skulle lösas. Enligt stadgarna skulle detta företrädesvis ske genom att väcka opinion, sprida kunskap och medvetande, stödja enskilda, grupper och organisationer, samt påverka myndigheter och politiker.[80] När målet var nått kunde FURA upplösas.

FURA:s konkreta arbete för nå sina målsättningar och förhindra skogsavverkningen drogs snabbt igång på flera fronter. Redan under det första mötet beslöts att affischer skulle sättas upp, brev skulle skrivas till regeringen och en Stockholmsaktion skulle genomföras.[81]

Resultaten lät inte vänta på sig. Ett litet men historiskt delmål hade uppnåtts redan i november 1984, då regeringen gick SNF:s, skogsforskarnas och FURA:s väg och beslutade att skydda de tre nämnda urskogsområdena Dellikälven, Pärlälven och Kirjesålandet. Detta motsvarade totalt omkring 5000 hektar i Norrbotten och Västerbotten.[82] Domänverket fick följaktligen backa för naturvårdens och rennäringens intressen, om än i liten skala. En viktig del av de fjällnära skogarna blev därmed räddad, men ännu var den allra största delen oskyddad.

Med ökad tro på sin förmåga att påverka intensifierades FURA:s verksamhet i det följande och arbetet fortsatte för att få riksdagen att fatta liknande beslut angående den övriga hotade skogen. Tillsammans med tretton andra organisationer, bl.a. samtliga riksdagspartiers ungdomsförbund utom moderaternas, Svenska kyrkans ungdom, samernas ungdomsförbund och Fältbiologerna, deltog man i den omfattande "Ungdomsaktionen för Europas skogar" den 27 november i Stockholm. Aktionen bildades under hösten 1984, bl.a. på initiativ av FURA, med syfte att framföra ett krav om stopp för alla storskaliga avverkningar ovanför den gamla SO-gränsen och i Norrlands fjälldalar, såväl på Domänverkets och skogsbolagens som andra markägarkategoriers marker.[83] Dessutom drabbades ett stort antal makthavare i utskott och departement av telefonsamtal från FURA-medlemmar, som ringde och muntligen

framförde sina ståndpunkter.

Med i Stockholmsaktionen fanns de ungdomar som några veckor tidigare bjudit Palme till Jokkmokk. Då statsministern inte ämnade dyka upp hoppades man få träffa honom på detta sätt istället. Även Leif Kullman och Olof Johansson var med i uppvaktningen, som även Jordbruksutskottet fick ta del av. Kullman framförde krav på ett femårigt avverkningsstopp och hänvisade till Sveriges oförmåga att skydda skog, i jämförelse med andra länder. Johansson å sin sida försvarade samernas renskötsel och beroendet av hänglav.[84] Symboliskt inbjöds media till en presskonferens i en lappkåta som placerats utanför Riksdagshuset.[85]

Förmodligen hade aktionen viss betydelse. Efter ett betänkande från jordbruksutskottet beslutade riksdagen den 16 januari 1985 om stor restriktivitet för skogsbruk i fjällregionen. Alla motioner om absolut skydd för hela fjällskogen avslogs, men till synes omfattande beslut togs angående avverkningarnas omfattning, hyggesstorlek och vägbyggande. Vidare beslöt regeringen att 55 av de mest skyddsvärda urskogarna, totalt 137 500 hektar produktiv skogsmark, skulle avsättas som naturreservat. Domänverket själv avsatte ett eget fjällskogsreservat på omkring 1,4 miljoner hektar, varav ca 350 000 hektar var produktiv skogsmark. Totalt sett blev närmare hälften av den fjällnära skogen skyddad tills vidare.[86]

Budskapet från rikspolitikerna var klart: stor hänsyn måste tas till såväl rennäringen som naturvården.[87] Många ansåg nog att de fjällnära skogarna därmed var på god väg att få ett tillräckligt gott skydd för framtiden. Men inte alla. Skogsbrukets ställning mot dessa intressen var ännu alltför stark. Kullman uttalade sig snart mycket kritiskt i en debattartikel i *Västerbottens-Kuriren*, och hävdade att affären kring skogen långtifrån var avslutad och att riksdagens uttalande endast innebar att den gällande lagstiftningen fortsatte att råda.[88] Skyddandet av de tre urskogsområdena betraktar han krasst som en "kosmetisk ma-

nipulation". Riksdagsuttalandet visade sig också ha liten praktisk betydelse, eftersom regeringen i april samma år godkände avverkning i samtliga fyra fall där samer överklagat skogsvårdsstyrelsens beslut. I Jåkkåkaska sameby liksom vid Stornäs i Vilhelmina inleddes avverkningen strax därpå.[89]

Nationellt och internationellt samarbete

FURA:s arbete accelererade i takt med att organisationen växte. Redan i maj 1985 kunde man tillräkna sig ca 115 betalande medlemmar och 25–30 organisationer, varav ca 10 var samiska.[90] Medlemsmöten hölls, föreläsningsserier arrangerades, exkursioner genomfördes, debattartiklar och propagandatexter skrevs, dekaler trycktes upp. Dessutom startades den lilla men viktiga medlemstidskriften *Furan*, vilken kom att fungera som en förenande länk medlemmarna emellan. Allt från vackra naturskildringar, essäer och dikter till flora- och faunainventeringar, rapporter från medlemsmöten och politiska debattinlägg publicerades. *Furan* blev också en form av ideologisk pamflett, som spreds till myndigheter och beslutsfattare. Fram till 1994 utkom tidskriften med två till fyra nummer per år.

Vidare organiserades underavdelningar inom FURA, med kretsar i Norrbotten, Västerbotten och Jämtland. Till detta tillkom mindre grupperingar i Umeå, Kiruna, Gällivare samt i fjällkommuner, som var för sig höll sig à jour med sina egna hotade områden.[91] Ett av FURA:s viktigaste metoder var att på detta sätt försöka engagera människor på det lokala planet.[92]

Men FURA vände sig även utomlands. Miljöorganisationer i andra länder besöktes och ett flertal utländska aktivister bjöds till Sverige. Samarbetet med miljöorganisationen EYFA (European Youth Forest Action) utvecklades och sommaren 1986 deltog FURA i en europeisk skogsbudkavle. Detta innebar att ungdomar från Kiruna i norr till Mariburg i Jugoslavien reste

omkring och informerade om hoten mot Europas skogar. Budkavlen i sig utgjordes av en monteringsbar fem meter hög torrfura, vilken slutade sina dagar som monument i en park i Mariburg.[93]

Under sommaren 1988 ordnade FURA vidare ett internationellt fjällskogsläger i Saxnäs i Vilhelmina, som besöktes av ungdomar från Indien, Brasilien, Italien, Ungern, Holland, Belgien, Västtyskland, England och Finland.[94] På detta sätt ville FURA visa att intresset för den svenska fjällnära skogen var stort även utanför Sverige, och att den faktiskt skulle kunna vara en inkomstkälla också i orört skick, t.ex. genom naturturism. Uppmärksamheten blev stor, dels genom att de utländska deltagarna uppvaktade svenska kommun- och riksdagspolitiker, dels för att både västerbottenstidningar, rikspress och radio gjorde reportage. En annan målsättning med lägret var att försöka få till stånd ett nordiskt samarbete mellan Norge, Sverige och Finland, eftersom problemen var gemensamma.[95]

Kampen för en ny naturvårdsgräns

En avgörande orsak till hotet mot de fjällnära skogarna var tvivelsutan att SO-gränsen upphört att gälla. Med detta beslut blev det officiellt sett fritt fram att exploatera de dittills storskaligt opåverkade områdena. En viktig strategi från FURA:s sida blev därför att försöka få till stånd en ny gräns istället för den gamla: en naturvårdsgräns, vars syfte var att avgränsa den fjällnära skogen och endast tillåta husbehovsavverkning i liten skala.[96] Strategin fastslogs på årsmötet 1986.

Begreppet naturvårdsgräns formulerades redan i januari 1983 av dåvarande jordbruksministern Svante Lundqvist.[97] Året därpå, i samband med att Naturvårdsverkets fjällskogsinventering var utförd, tog SNF upp gränsen på sin dagordning. Motioner om denna gräns behandlades sedermera vid ett flertal tillfällen

i riksdagen, och under tiden utfördes ett omfattande grundarbete av SNF, som 1988 publicerade rapporten "Gräns för storskaligt skogsbruk i fjällnära skogar – förslag till naturvårdsgräns". I rapporten, där bland andra Leif Kullman var medarbetare, hävdas att andelen fjällnära skog som förvandlats till natur- respektive domänreservat ur naturvårdssynpunkt ännu är helt otillräcklig. Istället efterfrågas en helhetssyn på fjällskogarna "där det viktigaste inslaget måste vara de mål som kan uppnås med en naturvårdsgräns".[98]

Den nya naturvårdsgränsen presenterades som något snävare tilltagen än den forna SO-gränsen, dvs. dragen generellt längre västerut, vilket innebar att skogsbruk tilläts i större utsträckning än före 1982. Dock borde skogsbruk inom denna zon enligt SNF ske betydligt miljövänligare än med traditionell teknik.

> Genom inrättande av en naturvårdsgräns och övergång till ett småskaligt skogsbruk, kan de negativa effekterna på sysselsättningsnivån begränsas inom skogsnäringen i fjällskogskommunerna. Detta samtidigt som uthålligheten inom regionen ökar och naturvärdena i stort kan bibehållas.[99]

Naturvårdsgränsen och de fjällnära skogarna utvecklades efter hand till att bli en politisk valfråga. På en av SAP:s valaffischer kunde man till och med läsa: "Rädda de fjällnära skogarna – rösta på socialdemokraterna".[100] På en direkt fråga från SNF före riksdagsvalet 1988 var samtliga politiska partier för att inrätta en ny naturvårdsgräns längs fjällkedjan.[101] Efter valet stod Folkpartiet, Centern, Miljöpartiet de gröna samt Vänsterpartiet kommunisterna förvisso fast vid sitt beslut, medan Socialdemokraterna och Moderaterna ändrade ståndpunkt. Tillsammans lyckades därmed de två största partierna hejda den nya gränsen, till förmån för skogsbruket. Socialdemokraterna, Domänverket, Skogsarbetarförbundet med flera hävdade att en sådan gräns

inte längre behövdes eftersom tillräckligt stora arealer redan var skyddade i form av naturreservat och domänreservat.

När FURA höll sitt årsmöte i slutet av 1988 var stämningen upprörd. Vad skulle nu komma att hända? För tillfället avverkades då nära 25 fotbollsplaner per dag. De ständigt nydragna skogsbilvägarna liknades med New Yorks kvartersnät. Ny taktik måste prövas, och man kom överens om att FURA:s medlemmar skulle börja infiltrera olika möten om skog och natur för att som privatpersoner föra fram organisationens åsikter. Andra sätt att direkt påverka som ytterligare borde utvecklas var telefonuppringningar till politiker och ökat deltagande i media, särskilt i pressen.[102]

Varje tillfälle att sprida information togs tillvara. En alternativ metod att sprida propaganda var när FURA 1987 deltog i maratonstafetten "Vindelälvsloppet", och då genom sin hejarklack kunde föra ut sitt budskap i TV:s direktsändning.[103] I samma ögonblick som TV-teamet filmade FURA-supportrarna, vände man ryggarna till och visade tröjtexten "Rädda den fjällnära skogen!".[104] Än mer reklam fick FURA när man även gick vidare till den TV-sända finalen i hejarklackstävlingen. Till takterna av melodin "Ångermanälva" framfördes ramsan: "Vi kom int´ först å inte heller sist i Vindelälvsloppet, men nästa år det kanske bättre går, vi tappar ej hoppet om avverkningsstoppet."[105] Mera sådant behövdes!

Och debattartiklar började skrivas. I artikeln "Bevara den fjällnära skogen" menade FURA-medlemmen Stig-Olof Holm att de inrättade domänreservaten till största del bestod av fjäll, sjöar, myrar och obrukbar skog, dvs. områden där Domänverket aldrig haft för avsikt att bedriva skogsbruk.[106] Holm befarade därför att ytterligare skogsbilvägar snart skulle dras och gammal skog avverkas. "Om dessa planer förverkligas", skriver Holm, "blir resultatet att de avsatta reservaten kommer att ligga som öar i ett i övrigt av storskaligt skogsbruk exploaterat område." Holm fortsätter: "Helheten splittras, vägar skär igenom

tidigare obrutna marker, skogen avverkas, fragmenteringen har börjat."[107]

Med tanke på den unika sammanhängande urskog som de fjällnära skogarna utgör menar Holm att Sverige har ett internationellt miljöansvar att leva upp till när det gäller skyddet av dessa områden. Den storskaliga skogsbruksutvecklingen måste vidare bytas ut till förmån för ett småskaligt miljövänligt skogsbruk, inte minst för att säkra arbetstillfällena i Norrlands inland. Därtill är det av största betydelse att få fram ett riksdagsbeslut om inrättandet av en ny naturvårdsgräns istället för den gamla skogsodlingsgränsen. Lösningen på fjällskogsproblematiken, enligt Holm, ligger på det politiska planet. Vid ett annat tillfälle tillfogar Holm att avskaffandet av olika typer av ekonomiska bidrag till storskogsbruket vore ett viktigt steg.[108]

FURA gav inte upp hoppet om en naturvårdsgräns och i *Furan* uppmanades medlemmarna att fortsätta lobbyverksamheten för att övertala riksdagsledamöterna.[109] Nya uppvaktningar genomfördes också hos jordbruksutskottet samt energi- och miljödepartementet inför ett nytt ställningstagande om naturvårdsgränsen. Dock till ingen nytta. En rad skrivelser och yttranden till regering och riksdag fortsatte dock att författas.

Många intressenter och aktörer

Naturligtvis var det inte bara beslutsfattarna inom Domänverket och de stora skogsbolagen som var emot en ny naturvårdsgräns. Denna ståndpunkt var snarare regel än undantag även för privata skogsägare, liksom för stora delar av befolkningen i Norrlands inland. Skogsägarna såg sin försörjning hotad och många norrlänningar var innerligt trötta på alla restriktioner och påbud som under lång tid styrt deras verksamhet. "Det finns inget som heter fjällnära skogar. Det är ett uttryck som hittats på av nån gaphals i Humlegården", hävdade t.ex. lands-

Fig. 5. En illustration av begreppet "en död hand" över Norrland. Furan nr 2, 1989.

hövdingen i Norrbotten, Erik Hammarsten.[110] Ur detta perspektiv kom FURA, liksom så många andra grupper inom miljörörelsen, att hånfullt betraktas som världsfrånvända idealister och radikala trädkramare. Vilken rätt hade en organisation som FURA att ställa krav på privatpersoner? Som en bitter skogsbrukare uttryckte sig i tidskriften *Skogsindustriarbetaren*: "Det är lätt att vara fanatiker när man inte behöver leva på det".[111]

Ett talande exempel på detta förhållande var stämningen vid det offentliga fjällskogsmöte, som arrangerades i Sorsele den 11 mars 1989. Politiker från samtliga sex riksdagspartier hade samlats för att ge sin syn på fjällskogsfrågan och samtidigt lyssna på skogsägarnas och "folkets" åsikter. Inga representanter för miljövården fick delta i frågepanelen, men de var välkomna som åhörare. Enligt FURA-medlemmen Gudrun Norstedt var så gott som samtliga talare, inklusive representanter för Domänverket, Skogsägarna, Skogsarbetarförbundet, samt kommunalråden från de berörda kommunerna Sorsele, Vilhelmina, Storuman och Arjeplog, överens om att en ny naturvårdsgräns vore detsamma som att döma ut Norrlands inland för framtiden. En

speciell formulering användes gång på gång, och sedan citerades i den påföljande debatten: gränsen skulle vara som att lägga en "död hand" över fjällkommunerna.[112]

Stämningen gentemot de 'utbölingar' som ville komma med dessa restriktioner var mycket hård, ja, nästan hånfull. FURA liksom SNF och Fältbiologerna häcklades oavbrutet och många skrattsalvor och applåder drogs ner på miljöivrarnas bekostnad. Beträffande inflytandet över skogen jämfördes exempelvis SNF med en dragspelsklubb – båda borde ha lika lite att säga till om i skogspolitiken. På detta sätt gavs aldrig utrymme för en konstruktiv dialog. Syftet var, enligt Norstedt, snarare att skapa opinion bland de många hundra åhörarna: inte en enda restriktion till! Om miljövänligt skognyttjande, fjällturism, renskötsel, artbevarande åtgärder etc., som enligt FURA skulle kunna leda till alternativa inkomstkällor, sades inte mycket. I den rådande högkonjunkturen var det exploateringsintresset som var allenarådande.[113]

Trots alla motgångar fick FURA:s engagemang fortsatt uppmärksamhet i rikspolitiken. Vissa politiker började inse att det uttalande man gjorde 1985 nog inte var tillräckligt och att det inte längre gick att 'lägga locket på'. För att undersöka resultatet av de fjällskogsrestriktioner som riksdagen beslöt om 1985, gav regeringen under våren 1989 Skogsstyrelsen i uppdrag att göra en utvärdering av vad som skett under fyraårsperioden. Målsättningen var att undersöka huruvida restriktionerna var tillräckliga eller om föreskrifterna behövde förtydligas eller skärpas.[114] Detta kunde uppfattas som positivt ur naturvårdssynpunkt, men enligt FURA var det bara ett enkelt och fegt sätt att komma ifrån själva huvudfrågan om en ny naturvårdsgräns.[115]

Uppdraget redovisades i augusti 1989 och var som väntat inte helt i FURA:s smak. Sammanfattat var Skogsstyrelsens förslag följande: förbud mot att avverka impediment (ekonomiskt onyttig mark); ingen avverkningsskyldighet i fjällnära skog; produk-

tiv mark som av biologiska eller klimatologiska skäl inte avverkas skall inventeras och redovisas; ökat inflytande i skogsbrukets planering för kommunerna. Till detta kom påbud om att ge skydd åt ca halva arealen av produktiv fjällskog; att skogsbruket skall ske skonsamt; att inga avverkningar startar utan att naturvärdena är kända; att avverkning inte får stimuleras med statliga medel, samt att obligatoriskt samråd skall ske med samebyar före avverkning.[116]

Utredningen gick sedermera ut på remiss, bl.a. till FURA, som den 21 november deltog i ett möte med jordbruksministern Mats Hellström.[117] Anledningen till mötet var att de olika remissgrupperna, vilka representerade såväl bevarandesidan som hushållarsidan, hade gett totalt skilda verklighetsbeskrivningar i sina svar. Enligt FURA gav denna utredning inga större nyheter och skulle inte komma att förändra situationen nämnvärt. Den springande punkten var att skogsstyrelsen utgått från att pågående markanvändning, dvs. skogsbruk inte fick försvåras eller inskränkas. Och beträffande samrådet med samebyar fanns det inget som sa att alla parter skulle vara överens. FURA befarade att skogsbolagen och de enskilda skogsägarna ändå skulle fortsätta att göra som de själva ville.[118]

Att delta i detta möte var emellertid en mycket viktig sak för FURA. Äntligen hade ledande politiker börjat inse att det verkligen fanns en stor konflikt mellan miljövård och skogsbruk. FURA:s, liksom andra miljöorganisationers, åsikter hade uppenbarligen tagits på allvar.[119] FURA var ingen "dragspelsklubb" i sammanhanget. Utifrån Skogsstyrelsens utredning och remissgruppernas kommentarer gick riksdagen till beslut den 6 december. Detta efter att en proposition hade kompromissats fram i jordbruksutskottet mellan socialdemokrater, centerpartister och folkpartister.

Våren 1990 presenterades Jordbruksdepartementets förslag till lagändring beträffande hanteringen av de fjällnära skogarna, som skulle komma att gälla från den 1 juli 1991.[120] Enligt FURA-

medlemmen Sören Uppsäll var FURA inte helt nöjd med de färdiga resultatet, även om det trots allt gick i rätt riktning, ur naturvårdssynpunkt.[121] Förvisso ålades skogsägarna att upprätta skogsbruksplaner där hänsyn skulle tas till naturvården, kulturmiljövården och rennäringen. Men hur skulle detta ske i praktiken? "Förutom att upprättandet av dessa planer kräver en mycket god ekologisk kompetens", skriver Uppsäll, "kvarstår det faktum att dessa områden ofta har så höga naturvärden att inget skogsbruk skulle bedrivas över huvud taget."[122] En annan avsevärd brist var att skogsägarna å ena sidan måste inskränka sin avverkning, vilket borde ersättas ekonomiskt, men att resultatet av propositionen å andra sidan inte fick kosta staten något. Risken var därför stor att de nya direktiven blott blev "tomma slag i luften". Uppsäll avslutar sin artikel pessimistiskt: "Den helhetssyn som är en förutsättning för att lösa fjällskogsfrågan lyser helt med sin frånvaro."[123]

I samma nummer av *Furan* uttrycker även medlemmen Hans-Gunnar Norman sin besvikelse över denna ur FURA:s synvinkel uddlösa proposition, som visar att man inte funnit några hållbara vägar för att lösa problemet. Norman konstaterar uppgivet att FURA nog kan glömma ett övergripande skydd och att man istället kommer att få kämpa för varje enskild fjällskog som hotas.[124] Naturvårdsgränsen förblev en ouppfylld dröm.

Strategi för 90-talet

FURA:s verksamhet fortsatte långsamt att växa. 1989 bestod man av ca 30 organisationer och medlemsantalet hade utökats till 249 personer. Men, skriver Gudrun Norstedt i *Furan*: "kanske vi kan lägga ned FURA före år 2000". Detta skulle emellertid inte ske på grund av bristande intresse hos medlemmarna, utan för att man blev överflödig![125]

Under 80-talet hade FURA prövat en lång rad strategier för att

nå en lösning i fjällskogsfrågan, främst genom upplysningsartiklar i pressen och skrivelser till politiker på alla nivåer i samhället. Viss framgång hade nåtts, men än var det långt kvar till målet. Nya strategier behövdes, möjligen än mer radikala, varför FURA bestämde sig för att "sätta hårt mot hårt", som FURA-medlemmen Martin Almroth formulerade sig i en ledare i *Furan*. Almroths förslag var att inrikta sig på råvaruintressenterna, dvs. skogsindustrin och uppmana miljösinnade organisationer runt om i världen att bojkotta svenska pappersprodukter.[126] Detta kom också att nämnas i samband med en internationell miljökonferens i Wien och Budapest i mars 1990, där miljörörelsens syn på rapporten *Our Common Future*[127] diskuterades. Ett hundratal miljöorganisationer från bl.a. Västtyskland, England, Holland, Kanada och USA var representerade, och tog med sig uppmaningen till sina respektive länder.[128] Syftet var att på marknadsmässiga grunder upplysa och påverka konsumenterna och använda deras makt mot skogsindustrin.

Ett annat mer radikalt förslag som debatterades vid denna tidpunkt var 'trädspikning', dvs. att slå in spikar i träd för att hindra sågklingorna. Almroth menade dock att detta var en form av personlig civil olydnadshandling och ingenting som en offentlig organisation som FURA borde ta ställning för.[129] Frågan om denna 'sista utväg', som gett gott resultat i Nordamerika, togs upp till debatt vid årsmötet 1991, men avslogs. Eventuellt vore spikar av plast ett bättre förslag; plasten skadade inte träden i samma omfattning, men skulle bidra till att förstöra pappersmassan. Men, nej. En bojkott av svenska skogsprodukter vore nog effektivare.[130]

I ett senare nummer av *Furan* fortsätter den radikala FURA-ordföranden Olof Johansson med att höja rösten och ifrågasätta den alltför låga profil i bästa samförståndsanda som FURA länge haft.[131] Under tiden FURA grävt ner sig i utredningar, remissvar, tolkningar av nya lagförslag och lobbyverksamhet har avverkningarna i den fjällnära skogen bara fortsatt. Debat-

ten har enligt Johansson varit alltför osaklig, och FURA:s argument för att bevara natur och skapa ny sysselsättning har klingat för döva öron. Men vem ifrågasätter det minskade behov av arbetskraft som det högmekaniserade skogsbruket har inneburit, frågar sig Johansson?

Vallöftet om en ny naturvårdsgräns tycktes länge lovande, men visade sig vara av intet värde. När Johansson blickar tillbaka på FURA:s verksamhetshistoria konstaterar han att vissa smärre framgångar faktiskt nåtts, främst i form av en del nya reservat, men att detta långt ifrån är tillräckligt. Största delen av den fjällnära skogen är fortfarande lika hotad som vid FURA:s bildade. Därför måste nu FURA:s mycket begränsade resurser börja användas mer konstruktivt. "Vi har nu insett att vi inte kan fortsätta att ödsla all vår energi på detta politiska spel utan att vi måste gå vidare och då tala ett språk som skogsbolagen förstår." Språket handlade om pengar.

FURA med Johansson i spetsen fortsatte därmed på Almroths linje och förespråkade en omfattande nationell och internationell bojkott mot de skogsbolag som använde sig av eller avverkade fjällnära skog. Dessutom skulle FURA hota med att lämna

Fig. 6. En bojkottskylt från 1991. Furan nr 2, 1991.

ut namnen på dessa företag och deras dotterföretag inför FN:s miljökonferens i Rio 1992. Så många konsumenter som möjligt skulle upplysas om förhållandet i dessa skogar och vilka skogsbolag som utnyttjade dem. Därefter var det upp till konsumenterna själva att ta ställning.

Reaktionerna lät naturligtvis inte vänta på sig. En rad skogsbolag hörde snabbt av sig till FURA och dömde ut deras hot. I ett brev skriver t.ex. en representant för SCA upprört att "de medel ni väljer är helt utan proportion och helt oacceptabla. Ert utspel är omoget och ansvarslöst."[132] Debatten fortsatte därefter i dagspressen där förespråkare för båda sidor fick göra sig hörda. Vissa menade på traditionellt manér att det främst var de enskilda skogsägarna, dvs. de norrländska fjällbönderna, som riskerade att utrotas och inte växt- och djurarter.[133] Man var medveten om att det var FURA som stod bakom projektet, men frågan var om de inte bara gick rennäringens vägar? Detta var emellertid en mening som FURA bestämt avvisade.[134] Andra, som t.ex. SNF, kom dock att stödja FURA, även om man inte tog direkt ställning för själva bojkotten.[135]

Till FURA:s lycka och motståndarnas förtret var detta en strategi som trots alla tidigare misslyckanden faktiskt kom att bära frukt. Inför hotet om en internationell köpbojkott gav följaktligen de svenska skogsbolagen vika i fjällskogsfrågan, varvid bojkotten avblåstes.[136] Detta temporära avverkningsstopp hade förmodligen många orsaker, som den dåvarande lågkonjunkturen – vilken innebar att den fjällnära skogen inte blev fullt så lönsam att avverka – dyrbara fraktkostnader och inte minst deklarationerna från Rio.[137] I samma veva lades även ett lagförslag att väg- och transportbidragen skulle upphöra.[138] Men i vilket fall som helst tvingades skogsbolagen att offentligt visa upp ett nytt ställningstagande beträffande de fjällnära skogarna.[139]

Under denna tid växte även idén om ett ekologiskt skogsbruk fram, etiska regler för skogsbruk formulerades och även skogsbolagen började resonera varmt om vikten av biologisk mång-

fald.[140] Från att närmast ha talat hånfullt om hotade lägre arter kom de stora skogsbolagens företrädare att snarare tävla i att vara mest miljövänlig, något som bl.a. kom att synas i deras årsredovisningar. Begrepp som *biodiversitet, biologisk mångfald, bevarande av artrikedom* etc. blev plötsligt vanligt förekommande, och Domänverket såväl som de privata bolagen inledde snart egna skogsinventeringar.[141]

Olof Johansson var förstås nöjd med framgångarna och skriver i *Furan*:s ledare "En ny tidsera...":

> Detta visar också att även små envisa organisationer som FURA bidrar till att skapa en värld med bättre förutsättningar för naturens alla invånare, såväl växter som djur, att kunna fortsätta leva även i framtiden.[142]

En annan mycket betydelsefull händelse var att ett internationellt samarbete för att bevara norra halvklotets taigabälte och utveckla ett långsiktigt hållbart skogsbruk började inrättas vid denna tidpunkt. Liknande problem som de i Sverige hade uppmärksammats i många andra länder, och då det internationella hotet om bojkott hade visat sig vara så effektivt ansåg SNF att samarbetet borde utvecklas ytterligare. På SNF:s initiativ kom därför en lång rad miljöorganisationer i Ryssland, Kanada, USA, Sverige, Norge och Finland att i oktober 1992 bilda ett gemensamt nätverk, kallat "Taiga Rescue Network" (TRN).[143] Huvudmålsättningen blev även för denna organisation att värna om såväl skogarnas biodiversitet och gamla ekosystem som lokal- och urbefolkningens rättigheter. Engagemanget var helt i FURA:s riktning och man stödde därför projektet genom att underteckna TRN:s så kallade "Plattform".[144]

Avslutning

Den norrländska miljöorganisationen FURA drev under drygt tio år en enveten kamp för att bevara de fjällnära skogarna i

Sverige. Orsaken till engagemanget var en tydlig värdekonflikt mellan skogsbruket å ena sidan och naturvården och samerna å andra sidan. Berörda personer och organisationer valde att sluta sig samman i ett tankekollektiv, för att gemensamt ta upp kampen. På grund av kollektivets karaktär kom man att stämplas som radikala och fundamentalistiska. Ett passande epitet på FURA:s verksamhet skulle kunna vara "radical ecology".

FURA:s strategier för att nå sitt mål har varierat under perioden. Till en början inriktade man sig främst på att sprida information och propaganda, för att få såväl allmänhet som politiker att förstå poängen i FURA:s tankestil. Vissa resultat, i form av reservatbildningar och skogsbruksförordningar nåddes, men inte tillräckliga enligt FURA:s målsättningar. Tillsammans med SNF kämpade man även för inrättandet av en ny naturvårdsgräns, men även denna strategi visade sig vara ofruktbar. Den största framgången nåddes istället genom utomparlamentariska metoder; först genom hot om virkesbojkott upphörde samtliga skogsbolag med fjällskogsavverkning.

Trots att FURA:s verksamhet idag har trappats ner avsevärt och tidskriften *Furan* lagts ner, lever organisationen ännu och fortsätter – om än i liten skala – sitt arbete för att rädda de sista fjällnära skogarna.[145] Många av de människor som deltog i FURA:s krets arbetar fortfarande, såväl nationellt som internationellt, med skogs- och miljöfrågor. Drömmen om en ny naturvårdsgräns lever i viss mån kvar. Så sent som 1996 lade Skogsstyrelsen för övrigt fram en rapport med titeln *Gränsen för fjällnära föryngringsavverkning*, där en ny "biologiskt riktig" gräns presenteras.[146]

Den senaste fråga som FURA engagerade sig i var skyddet för det fjällskogsartade Njakafjället i Vilhelmina. Frågan väcktes redan 1986 och pågår som bekant än idag. 1992 drogs skogsbilväg in i området i samband med att skogsvårdsstyrelsen gav tillstånd till avverkning. Privata skogsägare har å sin sida värnat om sin lagliga rätt att avverka, FURA och andra miljöorganisa-

tioner, t.ex. Greenpeace, SNF och Fältbiologerna har kämpat emot och värnat om ett bevarande med hänvisning till miljöetiska ståndpunkter.[147] Den strategi FURA nyttjade denna gång var att med röd text miljömärka alla avverkade träd med texten "urskog", vilket ledde till att samtliga svenska skogsbolag offentligt tog avstånd från virket.[148] Metoden har sedan dess blivit stilbildande och har praktiserats i en rad länder, med stor framgång för miljörörelsen. Även denna fråga har väckt uppmärksamhet i media, men kommer inte närmare att beröras här.[149]

Beträffande skogsbruket i allmänhet har det allt mer tvingats anpassas till det miljömönster vi numera befinner oss i. Detta är ett tillstånd som både problematiserar människans hantering av naturen och ifrågasätter det traditionella synsättet på förädling, som länge varit rådande. Skogsbruket är ett, förvisso starkt, samhällsintresse – men det är även miljön. Värnandet om biodiversitet och genetisk variation är idag långt ifrån lika kontroversiellt som det var i FURA:s inledningsskede 1984, inte minst tack vare Sveriges undertecknande av konventionen för biologisk mångfald i Rio 1992. Skogsägarna har förvisso fått större frihet – men även större ansvar.[150]

Avslutningsvis kan man med fog säga att de synpunkter som FURA företrädde i fjällskogsfrågan idag betraktas som utomordentligt viktiga för skogsbrukets fortsatta utveckling. Ett talande bevis för detta är det omfattande tvärvetenskapliga forskningsprojekt om fjällregionen, som MISTRA (Stiftelsen för miljöstrategisk forskning) beviljat. I projektet, som benämns "Fjäll-MISTRA", ingår dels SLU och universiteten i Umeå, Stockholm och Lund, dels samtliga Sveriges fjällkommuner. Syftet är att vetenskapligt studera skogsbruk, renskötsel, turism, jakt, fiske, rekreation och naturvård för att uppnå en strategi för hur naturresurserna skall användas med hänsyn till miljö, ekonomi och sociala aspekter. Eller med andra ord: att vetenskapligt pröva FURA:s värderingar. Hur det kommer att gå får framtida resultat utvisa.

Noter

1 Ur betraktelsen "Tankar på ett berg" av Hans Andersson, Sveriges natur 5 (1984).

2 Claes Grundsten, "Skogen i Nordanland: Den bortglömda vildmarken som blev hett debattämne", Turist: Svenska Turistföreningens tidning 5 (1984). Formuleringarna finns även citerade i texten "Vet DU vad som håller på att hända våra fjällskogar?", författad i samband med Ungdomsaktionen för Europas skogar, då 14 ungdomsföreningar uppvaktade riksdagen, den 27 november 1984.

3 Leif Nordström, "De fjällnära skogarna", Skogsindustriarbetaren 6 (1984).

4 Om natursyn, se t.ex. Sverker Sörlin, Naturkontraktet: Om naturumgängets idéhistoria, Stockholm 1991 ; Bosse Angelöw & Thom Jonsson, "Synen på naturen", i Individ och miljö: Att utveckla och stimulera människors miljöengagemang, Lund 1994 ; Nils Uddenberg, Det stora sammanhanget: Moderna svenskars syn på människans plats i naturen, Nora 1995 . En övergripande bok med ett sociologiskt perspektiv är Rolf Lidskog, Eva Sandstedt & Göran Sundqvist, Samhälle, risk och miljö, Lund 1997.

5 Se t.ex. Tore Frängsmyr, "Gudarnas föda: Om vetenskapens manipulering av naturen", I idéhistoriens virvlar: Festskrift till Rolf Lindborg, Kungshult-Eslöv 1991.

6 Sverker Sörlin (red.), Humanekologi: Naturens resurser och människans försörjning, Stockholm 1992, s. 403f.

7 Beträffande jordbrukets förädlingsutveckling, se Gösta Olsson (red.), Den svenska växtförädlingens historia: Jordbruksväxternas utveckling sedan 1880-talet, Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 20, Stockholm 1997.

8 Sörlin (red.), Humanekologi, s. 403.

9 Gunnel Norstedt, "Fura", Norrländsk uppslagsbok, Höganäs 1993.

10 Leif Kullman, "Fjällskogsbruk och klimathasard", Fjällskog, SNF:s årsbok 1987, Stockholm 1987.

11 Leif Kullman, "Fjällskogen lever på nåder", Västerbottens-Kuriren 850205.

12 Kungl. Domänstyrelsen, cirkulär 12/1952. Citerat från Per-Ove Bäck-

ström (et al.), Skogsföryngring i Fjällnära skogar, Forskarrapport Skogshögskolan, Umeå 1984, s.1.

13 Henrik Ekman, "Vad är fjällnära skog?", Fjällskog, SNF:s årsbok 1987, Stockholm.

14 Rolf Löfgren, "Att rädda fjällskog – samhällets insats", Fjällskog, SNF:s årsbok 1987, Stockholm 1987, s. 91.

15 Bäckström (et al.), Skogsföryngring i Fjällnära skogar, s. 1; Per-Ove Bäckström, Skogen 3 (1984).

16 Domänverkets cirkulär 12/1952. Citerat från Löfgren, "Att rädda fjällskog – samhällets insats", Fjällskog, s.123.

17 Per-Erik Persson, "Inventering av urskogsartade fjällbarrskogar i Västerbottens län", utförd av Naturvårdsenheten på Länsstyrelsen, Västerbottens län, på uppdrag av Statens naturvårdsverk, Umeå 1982.

18 Citerat från Löfgren, "Att rädda fjällskog – samhällets insats", s.122.

19 Ibid., s.84.

20 Ulf von Sydow, Gräns för storskaligt skogsbruk i fjällnära skogar – förslag till naturvårdsgräns, Svenska naturskyddsföreningen, Stockholm 1988, s. 8.

21 Bäckström (et al.), Skogsföryngring i Fjällnära skogar, s. 2.

22 Marie Byström, "Vad har hänt?", Furan 2 (1986).

23 Grundsten, "Skogen i Nordanland: Den bortglömda vildmarken som blev hett debattämne"; Byström, "Vad har hänt?".

24 Henrik Ekman, "Skogsodlingsgränsen", Fjällskog, SNF:s årsbok 1987, Stockholm 1987, s. 122.

25 Se t.ex. Peter Hanneberg, "Kampen om de fjällnära skogarna: Framgång för naturvården", Sveriges natur 1 (1985).

26 Se t.ex. Grundsten, "Skogen i Nordanland: Den bortglömda vildmarken som blev hett debattämne"; Bengt Oldhammer, "Skogsbruket måste börja ta naturvården på allvar", Sveriges natur 1 (1984); Bengt Hamdahl, "Fjällskogarna måste räddas", Sveriges natur 2 (1984); Bengt Oldhammer, "Stoppa skövlingen av fjällskogarna! Rennäringen drabbas, urskog utplånas", Sveriges natur 4 (1984); Bengt Hamdahl, "Fjällskogarna än en gång", Sveriges natur 5 (1984); Thomas Utsi, "Exploateringshot mot urskogarna", Samefolket 1 (1984); Martin Olsson & Karin Israelsson, "Fel att fjällnära skogarna ska avverkas och ödeläggas", Samefolket 2 (1984); Bengt-Ola Andersson, "Var går gränsen?", Samefolket 4 (1984); Anders Wennström, "Rovdrift på fjällsko-

garna", Samefolket 4 (1984); Bengt Westerberg, "Stoppa skövlingen av fjällskogarna: Skydda de sista oreglerade älvarna", Samefolket 8 (1984);

27 Se t.ex. Leif Kullman, "Avverkning i fjällskogarna är baggböleri!", Skogen 10 (1983); Leif Kullman, "Den fjällnära skogen – ett genmäle", Skogen 12 (1983); Leif Kullman, "Okunnigt och nonchalant om fjällbarrskogarna", Västerbottens-Kuriren 840124.

28 Informationspapper om "Seminarier" med rubrikerna "Avverka i fjällskogarna?" och "Vart är vi på väg med det svenska skogsbruket?".

29 Sören Löfvenhaft, "Forskare kräver stopp för avverkningar i fjällen: Riskerar bli kalhyggen i evighet", Dagens Nyheter 840115.

30 Brev från Lars Ericson, Leif Kullman, Bengt Pettersson & Olle Zackrisson till regeringen 840130.

31 Sören Löfvenhaft, "Domänverkets chef: Stoppar nya avverkningar", Dagens Nyheter 840203.

32 Bäckström (et al.), Skogsföryngring i Fjällnära skogar, s. 2.

33 Löfgren, "Att rädda fjällskog – samhällets insats", s. 84.

34 Ibid., s. 124.

35 Sörlin (red.), Humanekologi, s. 414f.

36 Sörlin, Naturkontraktet, s. 268.

37 Mikael Stenmark, "On Fairness and Justice", i Lars Rydén (red.), Foundations of Sustainable Development: Ethics, law, culture and the physical limits, A Sustainable Baltic Region, Session 9, Uppsala 1997.

38 Citerat från Thomas B. Andersson, "En svart epok går i graven", Land 19 (1993).

39 Löfgren, "Att rädda fjällskog – samhällets insats", s. 124.

40 Oldhammer, "Stoppa skövlingen av fjällskogarna! Rennäringen drabbas, urskog utplånas". Om debatten om utländska trädslag i det svenska skogsbruket, se Sverker Sörlin & Sofia Åkerberg, "Controversies over Pinus contorta and other exotic species in Swedish forestry: A historical review", Forest Ecology and Man (1998; under utgivning).

41 Mats Hagner, Naturkultur: Befriande gallring, kombinerad med berikande plantering, Instruktion med kommentarer (1996), Arbetsrapport 120, Inst. för skogsskötsel, Sveriges lantbruksuniversitet, Umeå 1998, s. 7.

42 Mats Hagner till Olof Palme 840402. I ett bifogat PM "Förslag med

motiveringar" diskuterar Hagner även turismens, rekreationens och vildmarkens betydelse.

43 Hagner, Naturkultur, s. 7.

44 Bäckström, Skogen 3.

45 "Greenpeace", informationsbroschyr från Greenpeace-Sverige 1984.

46 Sörlin, Naturkontraktet, s. 235f.

47 Lars G. Pehrsson, "Faran är inte över", Norrbottens-Kuriren 841112; "FURA – vad är det?", Furan 3 (1989).

48 Sverker Sörlin, "Träslag och slagträn i debatten", Furan, 1, Umeå 1988.

49 Bäckström (et al.), Skogsföryngring i Fjällnära skogar. Se även Mats Hagner, Kan vi odla i fjällnära skog? Diskussion baserad på överlevnadsdata i provinsförsök, Inst. för skoglig produktionslära, Umeå universitet, Umeå 1984; Mats Hagner, Synpunkter på Domänverkets skogsbruk i Fjällnära områden, Inst. för skoglig produktionslära, Umeå universitet, Umeå 1984.

50 Leif Kullman var dock mycket kritisk till detta förhållningssätt och menade på att ett totalt stopp tills vidare vore det bästa. Leif Kullman, "Umeforskare kritiserar kollegor", Västerbottens-Kuriren 841106; Leif Kullman, "Ett hasardspel på högsta nivå", Dagens Nyheter 841011.

51 "Pressinformation om aktion för fjällnära skogar, Umeå 31/10 1984". SNF:s Umeåkrets hade också arrangerat en utställning om hotet mot Kirjesålandet vid SkogsNOLIA-mässan i Umeå.

52 Biljetten skickades sedermera tillbaka till Umeå.

53 "FURA – Fjällnära Urskogars Räddningsaktion". Informationsblad, publicerad i Furan 1 (1985).

54 Marie Kvarnström, eller Byström som hon heter sedan 1985, var FURA:s ordförande fram till 1987.

55 Årsmötesprotokoll FURA i Jokkmokk 841110.

56 Ibid.

57 Opublicerat manuskript i Stig-Olof Holms ägo.

58 §1, Stadgar för FURA antagna vid medlemsmöte i Jokkmokk 841110.

59 "Kungen i Fura", Furan 1 (1987).

60 Ludwik Fleck, Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum: Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv (1935), sv. övers., Stockholm 1997.

61 Michel Foucault, Vetandets arkeologi (1969), sv. övers., Lund 1972.

62 "FURA – Fjällnära Urskogars Räddningsaktion".

63 En essä om renens matvanor finns att läsa i Sara Lidman, "Fjällnära", Furan 2 (1986). Se även Lars Svonni, "Slutet för rennäringen?", Furan 2 (1986).

64 "FURA – Fjällnära Urskogars Räddningsaktion".

65 Elisabeth Mellqvist, "En 'hemmafrus' tankar", Furan 1 (1993). "Pelle" är för övrigt Elisabeths son.

66 Sven G. Hultman, "Fjällnära skog – en kultplats", Furan 2 (1986); "FURA – vad är det?".

67 I studien Samhällsekonomisk värdering av fjällnära skogsbruk – fallet Vålådalen, Östersund 1985, visar Lars Hultkrantz att det förmodligen vore samhällsekonomiskt mer kostsamt att bruka skogen i det planerade naturreservatet i Vålådalen än att låta bli. På uppdrag av regeringen utförde också Länsstyrelsen i Jämtlands län en omfattande utredning för att kartlägga konflikten och de olika parternas intressen, för att därefter kunna sammanställa en fjällskogsplan. Fjällnära skogar, Länsstyrelsen i Jämtlands län (1985). Resultatet visade att konflikten mellan traditionellt skogsbruk och andra markanvändningsintressen i de fjällnära områdena var påtaglig och att den förmodligen skulle accentueras. Länsstyrelsens uppdrag utökades sedermera och ytterligare fyra delrapporter sammanställdes. "Fjällnära skogar": Förslag till anpassning av skogsbruksåtgärder, vol. 1 Vedungfjällsområdet; vol. 2 Västra Härjedalen; vol. 3 Klövsjö-Vemdalen; vol. 4 Ljungans dalgång, Länsstyrelsen i Jämtlands län (1987). Se även Roland Bernt & Henrik Ekman, "Det finns ju alternativ!", Fjällskog, SNF: s årsbok 1987, Stockholm 1987.

68 Stig-Olof Holm, "Debatten om de fjällnära skogarna måste fortsätta", Västerbottens-Kuriren 851021. Se även artikeln "Främmande träslag i Svensk skog?", Furan 1 (1988).

69 Holm, "Debatten om de fjällnära skogarna måste fortsätta".

70 Sörlin (red.), Humanekologi, s. 414f.

71 Sörlin, Naturkontraktet, s. 157f.

72 Under en period 1991 var Martin Almroth ordförande. Sedan 1995 är Göran Rönning ordförande.

73 Brev Stig-Olof Holm 881130.

74 Mats Hagner till Olof Palme 840402. I det bifogade PM:et "Förslag

med motiveringar" diskuterar Hagner som sagt turismens, rekreationens och vildmarkens betydelse.

75 "FURA – vad är det?" Se även Löfgren, "Att rädda fjällskog – samhällets insats".

76 Carolyn Merchant, Radical Ecology: The Search for a Livable World, New York 1992, s. 153.

77 Olof Johansson, "En ny tidsera...", Furan 1 (1992).

78 Ibid.

79 Merchant, Radical Ecology, s. 1f.

80 §2, Stadgar för FURA antagna vid medlemsmöte i Jokkmokk 841110.

81 Årsmötesprotokoll FURA i Jokkmokk 841110.

82 Hanneberg, "Kampen om de fjällnära skogarna: Framgång för naturvården". En essä om Kirjesålandet är Harry Forsman, "Fjällnära urskog: Här susar den som förr, fjärran från debatten", Turist: Svenska Turistföreningens tidning 5 (1985).

83 "Pressinformation", angående presskonferensen i samband med Ungdomsaktion för Europas skogar 27 november 1984; "Aktuellt från lokalgrupperna", Furan 1 (1985). Aktionen innefattade 1985 mer än 200 000 ungdomar i Europa.

84 "Pressmeddelande Ungdomsaktion för Europas skogar 27 november 1984".

85 "Pressinformation".

86 Britt Ariansson (red.), Biologisk mångfald, Naturskyddsföreningens årsbok 1990, Stockholm 1990, s. 85.

87 "Lobbying", Furan 1 (1986).

88 Kullman, "Fjällskogen lever på nåder".

89 Byström, "Vad har hänt?"; "Olagligt hygge i Jåkkåkaska, igen", Dagens Nyheter, 860819: Christer Lundmark, "Jåkkåkaska mot domänverket", Furan 1 (1987).

90 Brev från kassören Åke Aronson till FURA:s medlemmar, maj 1985. Aronson beklagar sig dock här över att det tar tid att bygga upp en ideell organisation och ursäktar för att det dröjt med utskick från styrelsen.

91 Mötesprotokoll Fura/Umeås möte 850910; "Lokalt arbete", Furan 1 (1986).

92 Lars Igeland, Furan 1 (1988), s. 3.

93 Karin Lindahl, "Skogen måste räddas nu!", Furan 2 (1986); "FURA – vad är det?".

94 Sören Uppsäll, "En lägervecka i Saxnäs", Furan 2/3 (1988).

95 "Internationellt fjällskogsläger", Furan 1 (1988).

96 I ett opublicerat manuskript omtalas en dylik gräns och kriterierna för denna redan 1986. I Stig-Olof Holms ägo.

97 von Sydow, Gräns för storskaligt skogsbruk i fjällnära skogar – förslag till naturvårdsgräns, s. 8.

98 Ibid., s. 10.

99 Ibid., s. 29.

100 Martin Almroth, "Ledaren", Furan 2/3 (1988).

101 Anne Laquist, "Svikna löftens fjällskog", Sveriges natur 2 (1991); Almroth, "Ledaren".

102 Manne Ryttman, "Årsmötet 1988", Furan 1 (1989). För att underlätta telefonuppringningarna publicerades de berörda politikernas telefonnummer i flera nummer av Furan.

103 Sören Uppsäll, "Vindelälvsloppet 1989", Furan 1 (1989).

104 Lena Lewin, "Ledare", Furan 3 (1987).

105 Stefan Grundström, "Vindelälvsloppet", Furan 3 (1987).

106 Stig-Olof Holm, "Bevara den fjällnära skogen".

107 Ibid.

108 Brev skrivet av Stig-Olof Holm 881130.

109 Furan 1 (1989), s. 26.

110 Citerat från Andersson, "En svart epok går i graven".

111 Nordström, "De fjällnära skogarna".

112 Gudrun Norstedt, "Offentligt möte i Sorsele: Där stod miljövårdarna inte högt i kurs", Furan 2 (1989). Ibland användes även formuleringen "en grön död hand".

113 En intressant debatt om detta med titeln "Norrländskt skogsbruk – avveckling eller utveckling?" fördes vid Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien den 8 mars 1990. Se föredrag och diskussion i Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens tidskrift 5/6, Stockholm 1990.

114 Martin Almroth, "Kalla händer, vilseledning och sifferdribblerier", Furan 3 (1989).

115 Manne Ryttman, "Rekord i snabbhet – och substanslöshet", Furan 3 (1989). Se även Ulf von Sydow, "I dag offras fjällnära skog", Dagens nyheter 890614.

116 Ryttman, "Rekord i snabbhet – och substanslöshet"; "Fyra partier oenade", Dagens Nyheter 891117; Sören Löfvenhaft, "Professor kritiserar fjällnära avverkningar: Sätt gräns för skogsbruk", Dagens Nyheter 891117; Sören Löfvenhaft, "Fjällskog får ökat skydd", Dagens Nyheter 900301.

117 Gudrun Norstedt, "Fura måste avvecklas senast år 2000", Furan 3 (1989).

118 Ryttman, "Rekord i snabbhet – och substanslöshet".

119 Norstedt, "Fura måste avvecklas senast år 2000".

120 "Lagrådsremissen: Ett litet steg framåt", Furan 2 (1990); Ariansson (red.), Biologisk mångfald, s. 85.

121 Sören Uppsäll, "Verkningslöst fjällskogsbruk utan helhetssyn på problemet", Furan 1 (1991). Inte heller medlemmarna i Miljöpartiet de gröna var nöjda med resultatet, se t.ex. Åsa Domeij & Roy Ottosson, "Löfte om naturvårdsgräns sviks", Svenska Dagbladet 901202.

122 Uppsäll, "Verkningslöst fjällskogsbruk utan helhetssyn på problemet".

123 Ibid.

124 Hans-Gunnar Norman, "Vad kan vi lära oss av detta?", Furan 1 (1991).

125 Norstedt, "Fura måste avvecklas senast år 2000". Detta var för övrigt ett medlems- och organisationsantal som kom att hålla i sig ända till 1994.

126 Martin Almroth, "Furan sätter hårt mot hårt: Manar till bojkott av svenskt papper", Furan 1 (1990).

127 Our Common Future, World Commission on Environment and Future, New York 1987.

128 "FURA – vad är det?".

129 Martin Almroth, "Rapport från den meterdjupa snön: Fjällskogen är fortfarande hotad men kampen lönar sig trots allt!", Furan 1 (1991).

130 Peter Martinsson, "Olof svingar klubban igen", Furan 2 (1991).

131 Olof Johansson, "Samförstånd bar ingen frukt: Nu tar vi till bojkottvapnet", Furan 2 (1991).

132 Brev SCA till Fura 911009. Publicerat i Furan 2 (1991).

133 "En bojkott som kan utrota skogsbönderna", Östersundsposten 911010. En debatt om detta fördes t.ex. i tidskriften Skogen under 1992.

134 "Skogsbolagen förvandlar skog till virkesåker: FURA:s ordförande försvarar bojkotten av virke från fjällskogen", Östersundsposten 911011.

135 "Fel peka ut hela skogsbruket, anser SNF", Östersundsposten 911011.

136 Sören Löfvenhaft, "Avverkningsstopp i omstridd urskog: Utländsk kritik räddar känsliga arter", Dagens Nyheter 920313. Avverkningsstoppet gällde Domänverket, Stora, SCA och Korsnäs.

137 Gudrun Norstedt, "Använd inte FURA som syndabock", Västerbottens Folkblad 920220.

138 Löfvenhaft, "Avverkningsstopp i omstridd urskog: Utländsk kritik räddar känsliga arter"; Sören Löfvenhaft, "Svensk trovärdighet låg", Dagens Nyheter 920313.

139 Sedan 1988 hade Domänverket och de övriga skogsägarna hunnit kalhugga 56 770 hektar fjällnära skog.

140 "Skogsfolk får etiska regler", Dagens Nyheter 920317.

141 Olof Johansson, "En ny tidsera...", Furan 1 (1992).

142 Ibid.

143 Gudrun Norstedt, "Nätverk skapas för norra halvklotets taigabälte", Furan 1 (1992).

144 "Nätverket knutet", Furan 1 (1993). Beträffande denna "Plattform" om TRN:s utgångspunkter och målsättningar, se "Taiganätverkets plattform", Furan 1 (1993).

145 Olof Johansson, muntligt meddelande 980202.

146 Lars Davner, "Ny tänjbar gräns i fjällnära skogar", Skogen 10 (1986).

147 Claes-Göran Kjellander, "Biologisk mångfald kan köpas för pengar", Dagens Nyheter 931018; Gudrun Norstedt, "Njakafjäll hotat – igen", Furan 1 (1993); Pekka Bader, "Att kunna påverka", Furan 1 (1994).

148 Delar av virket köptes sedermera av det norska bolaget Norske.

149 Se t.ex. Tage Klingberg, "Njakafjäll – en larmsignal", Vi Skogsägare 6 (1993); Olof Johansson, "Till miljöministern från miljöaktivisten", Västerbottens-Kuriren 931102; Johnny Wahlström, "Skogsägarna avstår Njakafjäll: Uppgörelse mellan allmänningen och Skogsstyrelsen om det omstridda området", Västerbottens-Kuriren 951007.

150 I september 1997 kom tretton parter överens om kraven för hur miljö-

märkning av det svenska skogsbruket skall gå till. Systemet kallas FSC efter den internationella organisationen Forest Stewardship Council, som utarbetat systemet. Ett flertal före detta Fura-aktiva har varit verksamma i detta FSC-arbete, bl.a. Karin Lindahl, som sitter i den internationella FSC-styrelsen och Olof Johansson, som sitter med i det Svenska FSC-rådet samt i en internationell FSC-arbetsgrupp som behandlar skogsbrukets sociala frågor. Se Mats och Åsa Ottosson, "Miljömärkt skogsbruk – så här ser det ut", Sveriges natur 1 (1998).

Aktstycken och meddelanden

Redogörelse av underökningen av kanikstolarna i Nederluleå kyrka 1997–1998

Det var på förslag från Agnes Palmgren, släkt- och bygdeforskare i Luleå, som undersökningarna av kanikstolarna i Nederluleå kyrka påbörjades. I samband med guidningar i kyrkan fick hon tanken att närmare studera alla inristningar hon såg. Hon tog kontakt med mig, vi har ett trettiotal år samarbetat med forskningar rörande hela Nordkalotten och så satte vi igång studierna sommaren 1997.

Jag begärde tillstånd av kyrkoherden Staffan Åkerlund och fick detta, vidare fick vi då hjälp av kyrkovaktmästaren att flytta stolarna så att vi kom åt gömda sidor av gavlarna. Snart upptäckte vi att här fanns en hel del "konstigheter". Kaj Bergman, kommunantikvarien, tillkallade pressen och Norrbottens-Kurirens fotograf, Eija Dunder, tog fram många fina fotografier. Det blev en artikel i Norrbottens-Kuriren 1997-10-02, och det resultat som vi först kom till har vi nu reviderat. Vi tillkallade ytterligare en fotograf, Ulf Jonsson från Luleå, som tog bilder på saker vi missat vid första fotograferingen.

Kanikstolarna har under århundradenas lopp flyttats ett flertal gånger och vid ombyggnader har delar kasserats. Så var det 1736 och senast 1968–70; gammalt virke hamnade på soptippen. Ett par bitar fanns dock kvar under en massa bråte i sockenmagasinet, vilka flyttades ner i kyrkan och fotograferades tillsammans med stolarna.

Så till inristningarna. En mängd sådana finns från åren 1554–1736. Det sista årtalet har kyrkoherden Jacob Renmarck låtit rista, han var kyrkoherde 1736–1755. Det var under hans tid,

MIS
NICOLAUS NICOLA
PLANTINACIOE
MIS
PNP
ANNO
1647

som kyrkan restaurerades och 1747 tillverkades nya bänkar som målades 1755 av I. Ollongren från Stockholm (dessa fick vara kvar till 1862, när bänkarna på nytt fick annan färg). Den siste som har satt sitt namn på bänkarna är en klottrare vid namn Roger Johansson och årtalet är 1963.

Ett par händelser har uppmärksammats och fått fin plats på baksidan på en av gavlarna. Det är ärkestiftets vapensköld med årtalet 1625. Orsaken är allt bråk om kyrkoherden Erik Niurenius. Han platsade inte i den protestantiska trosriktningen, blev avsatt och lämnade Luleå 1624, men borgarna i Gävle och Luleå samt den övriga befolkningen i socknen ville ha honom kvar. Det var t.o.m. tal att döma honom till döden. Erik hade en bror Olof, som var gift med en dotter till ärkebiskopen Peter Kenicius, så han klarade livhanken. I februari 1625 inkom en förbön till konungen från Luleå socken och det hela slutade lyckligt och församlingen beslutade att göra denna inristning.

Nästa årtal, 1647, har med kyrklig omdanelse att göra, då instiftades nämligen Härnösands superintendentia. Till minne av detta inristade Måns Jacobsson Fordell från Persön sitt M I S, Jöns Jönsson sitt I I, och Nils Jönsson från Ersnäs sitt N I S. Dessa tre voro rådmän och borgmästare i Luleå.

Vid revisionen 1561 av den av Gustav Vasa instiftade Lulegård var bl.a. två kyrkoherdar från södra delen av prosteriet närvarande, nämligen Andreas Johanis från Piteå som ristade A I, Andre Olavi från Skellefteå som ristade A O, och från Umeå Jacobus Mathiae Backius som ristade I M B.

Vid ommurningen av portalen till vapenhuset ristade Mathias Jönsson från Alvik sitt M I S 1676 på en tegelsten och dessutom på en gavel sitt vapen, en murspade, med M I S. Han har vid minst ett tillfälle använt denna murspade vid undertecknande av brev. Han var förutom murmästare även bonde, rådman och herredagsman.

Sedan har vi årtal från visitationer: 1601 Johannes Bureus, 1616 Peder Kenicius, 1697 superintendenten från Härnösand

Julius Micrander. När Petrus Nicolai Plantin blev komminister 1692 skrev han sitt P N P.

Från 1400-talet har vi endast två, tyvärr osäkra inristningar, ett S som skulle kunna vara från kyrkoherden Sverker som tillsattes 1481. På ärkebiskop Jacob Ulfssons brev från 1481 börjar texten med en fisk med ett flertal S på kroppen, samma fisk finns på gaveln bredvid S:et som jag tror tillhör Sverker. Det finns också I I, troligen efter Johannes Iwari, kyrkoherde 1426–1446.

Så kommer vi till den märkliga texten på en av gavlarna: SOLI DIO GLORIA JÖNS HOHOR PIRTII. Under denna text har vi årtalet 1411 och ytterligare längre ned än en gång samma årtal. Det är så att denna text har varit dold och troligen kommit i dagen vid renoveringen 1968–1970. Vid professor Erik Lundbergs undersökning av kanikstolarna kan han inte ha sett denna text. Över den latinska texten finns en märklig teckning, som förekommer när det gäller ärkebiskopar: från himmelens firmament lyser Guds strålar över namnet. (En mycket snarlik teckning finnes på ärkebiskop Liemars kalk med paten. Han var ärkebiskop i Hamburg 1072–1101. Kalken med paten finns avbildad i boken "Adam av Bremen" i Emanuel Svenbergs översättning.) Det finns motsvarande teckningar över andra ärkebiskopar t.ex. Jöns Bengtsson Oxenstierna.

Ärkebiskop i Sverige 1411 var Jöns Gerekesson av ätten Lodehat. När ärkebiskopsstolen i Uppsala blev ledig 1408 valde kapitlet med stor snabbhet Anders Jönsson till ärkebiskop, men kungamakten ingrep och utverkade av påven att Margaretas och Eriks kansler Jöns Gerekesson blev utnämnd. Ärkebiskop Jöns råkade efter några år i konflikt med sitt domkapitel. På ett möte 1421 med medlemmar av svenska rådet och Uppsalakapitlet, förmåddes ärkebiskopen att frivilligt nedlägga sitt ämbete. Påvens dom följande år lydde på ovillkorlig avsättning.

Det är mycket troligt att denne omstridde ärkebiskop här har sin enda hedersbetygelse i Sverige. Jöns blev 1426 biskop, utnämnd i Skalholt på Island. Han mördades dock här 1433 i sam-

band med stridigheter med engelsmän. Jöns kom sedermera att åtnjuta helgonrykte.

Med hänsyn till att vi har årtalet 1411, kan man fråga sig hur gammal kyrkan är. Enligt prosten Albert Nordberg var den första stenkyrkan klar att tagas i bruk 1406. Han hade funnit detta årtal i kyrkoarkivet, som han hade i sitt hem. Han skriver i sin bok "En gammal Norrbottensbygd" att kyrkan invigdes på aposteln Petrus dag den 29 juni. Sedan nämner han det första pärmebrevet som skrevs den 30 juni 1409, då ting hölls på Luleå prästbol. Prost vid denna tidpunkt var Jöns Caroli, som angives ha börjat sin tjänst 1408.

Så till det riktigt gamla på gavlar och stolar. Under allt som jag hittills nämnt finns mängder av andra inristningar, som måste ha tillkommit mycket tidigt, inte så lång tid efter stolarnas tillverkning. Vi har t.ex. tre "S" i form av ett nätmönster med treenighetssymbol, föreställande Simon Petrus fiskafänge, detta enligt katolska präster, som fått studera bilderna, andra har bedömt S:et som en Midgårdsorm. Det finns också en annan kristen symbol, en liljestängel med blomsterkalkar. På två ställen kan man urskilja små ansikten med biskopsmössor och strålar som löper ut åt alla håll.

Allt tyder på att stolarna använts i den gamla träkyrkan, som bevisligen fanns 1339, och därifrån flyttats till den första stenkyrkan, och därefter blivit kvar i kyrkan.

Olle Malmsten

Johan Nordlander-sällskapets årsmöte 18 mars 1998

Årsmötet hölls i Humanisthuset, Umeå universitet.

Efter stadgeenliga förhandlingar där styrelsens verksamhetsberättelse och revisorernas årsberättelse föredrogs beviljades styrelsen ansvarsfrihet för det gångna verksamhetsåret. Styrelsen omvaldes i sin helhet och fick följande besättning:

Ordförande:	Lars-Göran Tedebrand
Vice ordförande:	Tore Nilsson
Skattmästare:	Sigurd Nygren
Sekreterare:	Jan Nilsson
Vice sekreterare:	Kurt Genrup
Redaktör:	Lars-Erik Edlund
Klubbmästare:	Ola Wennstedt
Övriga ordinarie ledamöter:	Dan Bäcklund, Björn Olsson

Revisorerna Martin Hällgren och Rolf Hedquist omvaldes liksom revisorssuppleanterna Tom Ericsson och Daniel Lindmark. Sigurd Fries, som ingått i valberedningen sedan sällskapets tillkomst, avtackades. Den nya valberedningen består av Evert Baudou och Holger Sjöstedt, omval, samt Gunvor Flodell, nyval.

Årsavgiften fastställdes till 150 kronor.

Ordföranden delade ut sällskapets pris för framstående norrländsk kulturforskning till Ulf Lundström, Skellefteå.

Efter avslutade förhandlingar talade årets pristagare över ämnet *Byar och gårdar i Skellefteå socken 1539–1650.*

Avslutningsvis samlades sällskapet till sedvanligt samkväm.

Vid protokollet
Jan Nilsson

Medarbetare i detta nummer

Stefan Dalin, född 1968, är uppvuxen i Gärdsta i västra Jämtland. Han är doktorand i historia vid Umeå universitet och skriver på en avhandling om den svenska Spanienrörelsen 1936–39.

Leif Grundberg, född 1964, har sina rötter i Grundsunda socken i norra Ångermanland men är numera bosatt i Örebro. Han är doktorand i arkeologi vid Umeå universitet och har tidigare flera gånger medverkat i Oknytts spalter.

Martin Hårdstedt, född i Hofors 1968, är doktorand vid historiska institutionen i Umeå sedan hösten 1994. Arbetar med en avhandling om underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under kriget 1808–09.

Olle Malmsten, född 1918 i Docksta i Ångermanland, bor sedan 1950 i Luleå. Byggnadsingenjör, pilot, framgångsrik skridskoåkare och sedan länge passionerad hembygdsforskare.

Christer Nordlund, född 1970 i Örnsköldsvik, är doktorand i miljöhistoria i Umeå. Hans forskning är fokuserad på kvartärgeologins vetenskapshistoria och utforskandet av landhöjningen i Skandinavien.

Innehåll

ESTER LUNDSTRÖM IN MEMORIAM 1

MARTIN HÅRDSTEDT: Bondevän eller byråkrat? – landshövding Pehr Adam Stromberg och kriget 1808–09 10

STEFAN DALIN: Sven Brännström – en spanienfrivillig från Västerbotten berättar 35

CHRISTER NORDLUND: Förädling på hög nivå 45

AKTSTYCKEN OCH MEDDELANDEN 91

JOHAN NORDLANDER-SÄLLSKAPETS ÅRSMÖTE 96

MEDARBETARE I DETTA NUMMER 97